

ГОД IX КАСТРЫЧНИК - СЬНЕЖАНЬ № 68-69
1955 г.

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

ДВУМЕСЯЧНЫ ЧАСАПІС БЕЛАРУСКАЕ РЭЛІГІЙНАЕ ДУМКІ

СЫНКАВІЦКАЯ ЦАРКВА 3 XV СТ.

BOŻYM ŚLACHAM
(SUR LA VOIE DIVINE)

BULLETIN RELIGIEUX BIELORUSSIEN BIMESTRIEL

Année IX. № 68-69. Octobre-Décembre 1955.

51, rue des Sts-Pères — PARIS · VIe

Перадплата «Божым Шляхам» на 1956 г.		
	За адзін нумар	На год
Францыя	60 фр.	350 фр.
Англія	1 ш. 10 пэн.	8 шыл.
Аргэнтына	2 пэз.	10 пэз.
Аўстралія	2 ш.	10 шыл.
З. Ш. А.	20 пэн.	1 дал.
Бэльгія	8 б. фр.	50 б. фр.
Данія	1 д. кар.	6 д. кар.
Канада	20 пэн.	1 дал. 20 ц.
Нямеччына	80 пф.	5 н. м.
Швэцыя	1 ш. кар.	6 ш. кар.

Грошы слаць на адрасы:

У ФРАНЦЫІ:

Chèque Postale : Paris c. 6287 44
R. P. Horosko Leo 95, rue de Sèvres,
PARIS VI°.

У АНГЛІІ:

Rev. dr. C. Sipovic. Marian House, Holden
Avenue, LONDON N. 12.

У АРГЭНТЫНЕ:

Asociacion Bielorusa en la Argentina C. Coronel
Sayos 2877, Valentin Alsina, Buenos
Aires.

У АЎСТРАЛІІ:

Mr. Jackiewicz Donat, 33, Hope Str., Spots-
wood-Melbourne, Victoria.

У БЭЛЬГІІ:

M. l'Abbé Czerniański François, Michelse
202. LOUVAIN.

У НЯМЕЧЧЫНЕ:

Dechant Michael Moskalik. Konto, N° 135259,
P. Sch. A. Hannover.
in Goslar,

НА ВЫДАВЕЦКІ ФОНД «БОЖЫМ ШЛЯХАМ»

апошнім часам прыслалі (сумы паданы ў французскіх франках): Бульга М. 500, В-ая К. 700, Данілевіч Б. 350, Каз-ая 1.000, Касак Я. 500, Лапушынскі Н. 350, Ліс С. 700, а. М. М. 700, а. М. К. 2.500, Найдзюк Ч. 680, Паляшук М. (група Вікторыя) 1.575, Пігушка Я. 700, Прытыцкі Б. 500, Раманоўскі Я. 700, Рашкевіч Ф. 400, Ро-ко Е. 500, др. С-скі С. 500, др. С-к М. 2.800, Тарарако С. 500, Цыбульскі Э. 500, Чарнэцкі Я. 760.

**ЗА 1955 Г. ПРЫСЛАНЫ Ў РЭДАКЦЫЮ Ў ФОРМЕ
ВЫМЭНЫ НАСТУПНЫЯ ПЭРЫЁДЫКІ:**

Аб'яднаньне Нр. Нр. 54-57.
Абежнік БНІМ Нр. Нр. 4, 5.
Барацьба Нр. Нр. 1-10.
Баявая Ускалось Нр. 5.
Бацькаўшчына Нр. Нр. 1-52.
Беларус Нр. Нр. 51-53.
Беларускі голас Нр. Нр. 12-17.
Беларускі Зборнік Нр. Нр. 1, 2.
Бюлетэнь Згурт. Бел. Мол. у Кл. Нр. 1.
Віці Нр. Нр. 7, 8.
Дакуманты і факты Нр. Нр. 5-8.
Каласкі Нр. Нр. 26-37.
Лісток к Беларусам Нр. Нр. 6-8.
Летаміс Нр. 8.
Конадні Нр. 2.
Палесьсе Нр. 1.
Сіла веры Нр. 8.
Царкоўны сьветач Нр. 6.
Słowa Bożaje Nr. Nr. 1-55.
Znic Nr. Nr. 29-36.
Вістник Нр. Нр. 1-23.
Вісті Нр. Нр. 6-11.
Голос Христа Чоловіколюбця Нр. Нр. 78-81.
Канадзійскі Ранок Нр. Нр. 820-842.
Ми і світ Нр. Нр. 14-20.
Народнае слово Нр. Нр. 1-46.
Наша Церква Нр. Нр. 1-12.
Українець-Час Нр. Нр. 1-51.
Український Вістник Нр. Нр. 2, 4.
Український Збірник Нр. Нр. 1-3.
Український Голос Нр. Нр. 1-51.
Слідамі малої святой Нр. Нр. 1-4.
Шлях Нр. Нр. 2-51.
Козак Нр. Нр. 25-27.
Наш приход Нр. Нр. 14, 15.
Россия и Вселенская Церковь Нр. Нр. 2-5.
L'Action Géorgienne Nr. Nr. 15-19.
Głos konfederacji Nr. Nr. 10-15.
Idziemy Nr. Nr. 35-38.
Nasza rodzina Nr. Nr. 1-10.
ABN Correspondence Nr. Nr. 1-11.
Katholischer Digest Nr. Nr. 1-12.
Knigu Lentyna Nr. Nr. 76-88.
Oriente Nr. Nr. 1-4.
Oriente Cristiano Nr. Nr. 1-12.
S. I. C. O. Nr. Nr. 174-184.

**КНІГІ, ПРЫСЛАНЫЯ СЕЛЕТА Ў РЭДАКЦЫЮ
ДЛЯ ВОДЗЫВУ**

Міхась Кавыль, Пад зорамі белымі. Нью Ёрк,
1954, стар. 72, f16°. Выдавецтва Злуч. Бел.
Амэр. Дапамаговага Камітэту ў Нью Ёрку.
Масей Сяднёў, Ля шхай брамы, Вершы. Нью Ёрк
1955, стар. 62, f. 8°. Выданьне Уладзімера
Пелясы.

(Плацяг на стар. 32).

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

Год IX.

КАСТРЫЧНІК—СЬНЕЖАНЬ 1955 г.

№ 68-69.

Духовае азбраеньне

Часта можна пачуць і прачытаць цвёрджаньне, што жыцьцё чалавека ёсьць змаганьнем. Шмат глыбокае праўды мае гэты сказ. Ад калі чалавек стане на ўласныя ногі, дык ад тады і аж да магілы мусіць змагацца з вонкавымі і ўнутранымі цяжкасьцямі; змагацца за здабыцьцё сродкаў для пражыцьця, за апанаваньне сваіх слабасьцяў, за асягненьне сваіх ідэалаў, і перадусім за асягненьне сваё апошняе мэты жыцьця. — Вось на гэтае апошняе змаганьне хочацца звярнуць увагу на гэтым мейсцы.

Апошня мэты людскога жыцьця надвычайна велічная. І ўжо сваёю веліччу яна вымагае ад чалавека адпаведнага гарту волі і вытрываласьці ў дзеяньні, безнастаннага імкненьня ўвысь, супраць чаго вельмі часта бунтуецца нашая ўласная натура, сапсаваная першародным грахом, слабая ў сваіх добрых пастановах і схільная да зьлёга. Няраз яшчэ вялікія цяжкасьці ствараюць агульнаграмадзкія адносіны, стыхійныя няшчасьці, ваража настроеныя людзі, фальшывыя ідэалічныя плыні, — ды ці ўсе цяжкасьці пералічыш! І вось перад кожным чалавекам, які-б ён ня меў цяжкасьці і перашкоды на сваім жыцьцёвым шляху і ў сваёй натуре, ёсьць магчымасьць і абавязак асягнуць вечнае і бесканечнае шчасьце ў небе, і дзеля гэтага жыць паводля навукі Хрыста.

Няма ніякіх людзкіх мераў, каб азначыць адлегласьць людскога шляху, які вядзе з туземнае даліны да нябесных вышыняў і няма слоў для выказаньня цярэньня тых, што не асягаюць сваё апошняе мэты. Перад кожным чалавекам ёсьць або неімаверна велічныя, або неімаверна жудасныя магчымасьці: ці ўзьняцца да нябесных вышыняў праведнасьці і сьвятасьці, ці аддаць сябе ў нявольна граху і скаіцца ў бездань упадку і цярэньня.

Ведама, што ніхто сабе сьведама цярэньня не жадае, бо чалавеку ўроджанае імкненьне да добра, да шчасьця; хто-ж не хацеў-бы жыць самым прыгожым духоўным жыцьцём, адчуваць — што крочыць па шляху да вечнага шчасьця?! Але справа ў тым, што асягненьне апошняе мэты — вечнага нябеснага шчасьця — ня ёсьць справаю аднаго дня, ці тыдня, але справаю заўсёднага праведнага жыцьця, якое вымагае змаганьня з нязлічанымі

спакусамі, якія йдуць да чалавека нябачна і найчасцей падступна пад прыкрыцьцём нейкага добра ці прыемнасьці. І гэта яшчэ ня ўсё. Найважнейшым ёсьць тое, што апошня мэта жыцьця чалавека знаходзіцца ў надпрыродным парадку, да якога чалавек сваімі прыроднымі сіламі ня мае ніякага доступу. Каб сьгнуць у надпрыродныя вышыні, неабходна мець ласку Божую.

Слова «ласка» кожнаму добра ведамае, але ў багаслоўскім значэньні ласкаю называецца той асаблівы дар, якім Бог уздымае разумнае ствареньне да надпрыроднага стану. Той дар ёсьць духоўны і нябачны, дзеля гэтага чалавек у стане ласкі вонкава ня розьніцца ад чалавека бяз ласкі; але ўнутрана, у духоўным парадку між імі ёсьць істотная, розьніца. Ня толькі сам стан, але і дзеяньне чалавека ў стане ласкі мае істотную розьніцу ў заслугоўваючай вартасьці адносна апошняе мэты жыцьця ў параўнаньні з дзеяньнем чалавека бяз ласкі. Некаторыя прыклады з прыродных зьявішчаў могуць крыху выясьніць гэтую розьніцу. Шмат цяпер на сьвеце ёсьць электрычных лямпачак, гле сьвецяцца толькі тыя з іх, праз якія йдзе электрычны ток; нябачны ён, але мае аграмадную сілу. Нязлічаныя кроплі расы летам штовечара ўкрываюць зямлю, але толькі тыя з іх зазьзяюць чароўнымі вясьдэкавымі колерамі, на якія раніцаю ўпадуць праменьні сонца. Падобна, каб людзкая душа зазьзяла надпрыродным сьвятлом, патрэбна, каб яе асьвятліла ласка Божая.

Паколькі апошня мэта людскога жыцьця знаходзіцца ў надпрыродным сьвеце і паколькі да яе асягненьня неабходна ласка Божая, дык трэба, каб Бог яе шчодро раздаваў людзям. І Бог сапраўды так уладзіў магчымасьць асягненьня збаўленьня, што крыніцы асьвятляючае ласкі даступны кожнаму чалавеку. Бог шчодро і рознымі спосабамі раздае свае ласкі, але найбольш даступнаю і нявычарпальнаю крыніцаю ласкаў ёсьць Сьвятая Тайна - Сакрамэнты.

Для яснасьці закраненае тут справы Божае ласкі неабходна дадаць, што чалавек у стане ласкі мае магчымасьць асягнуць вечнае шчасьце, але гэта яшчэ не азначае, што яго асягне бяз ніякага высылку з свайго боку. У пупішках дрэваў

ёсьць шмат зародкаў кветак, але ня ўсе яны расцьвітаюць, а расцьвітаць ня ўсе прыносяць плод. Каб дачакацца плоду з зародкаў кветак патрэбна сонечнае цяпло, пажыва і абарона ад шкоднікаў. Штосьці падобнае можна сказаць аб чалавеку ў стане ласкі: ён мае ўсё неабходнае да збаўленьня душы, але каб збаўленьне асягнуць яшчэ музіць працаваць над сабою, унікаць грэшных упадкаў, здабываць цноты, выконваць Божыя прыказанні ў штодзённым жыцці і ўмерці ў стане асьвячаючае ласкі.

Паўна-ж калі чалавек усьведаміць сабе веліч апошняе мэты, тую радасьць і шчасьце, якую яна ў сабе мае, і калі даведаецца аб магчымасьці збаўленьня Божае ласкі, напэўна захоча пайсьці на шлях збаўленьня, але доўгавяковая практыка кажа, што пасьяя двух тысяч гадоў, яшчэ большая палавіна насельніцтва зямное кулі ня прыняла навукі Хрыста, горш таго, шматлікія хрысьціяне, ўспрыняўшы Хрыстову навуку, жывуць зусім не па хрысьціянску. Справа ў тым, што якую-б багатую Божую ласку чалавек не атрымаў, ён зусёды астаецца толькі чалавекам, бо ласка не перамяняе людзкое натуре. Аб гэтым добра ведае кожны з нас. Слабасьці і нават схільнасьці да злога астаюцца ў чалавеку ў большай або меншай ступені аж да сьмерці і таму іх неабходна заўсёды перамагаць сілаю сваёй свабоднае волі — значыць змагацца. Пры тым, чым вышэй чалавек уздымаецца ў дасканаласьці, змаганьне ня раз стае цяжэйшым. Дзеля гэтага такі волат духа і сьвятасьці, як апостал Павал адзваўся Горкім словам аб сваіх прыродных нахілах: «Не разумю, што раблю, бо не раблю добрага, каторага хачу, але благое, каторага ня люблю» (Рым. VII, 15).

Ведаючы гэты факт, можна на прыкладзе жыцьця і дзейнасьці апостала Паўла прасачыць дэяньне Божай ласкі і ролю прыродных сілаў у імкненьні да асягненьня апошняе мэты людзкага жыцьця. Да гэтага заахвочвае ўсіх сам апостал: «Дык маю вяс: будзьце маімі пераймальнікамі, як я Хрыста» (1. Кар. IV, 16).

Калі ў ап. Паўла акрамя звычайных слабасьцяў цела зьявілася яшчэ прыкрая немач, праўдападобна падачка, дзеля якое ён заўсёды стараўся быць у таварыстве лекара ап. Лукі, дык ён прасіў Бога забраць ад сябе тую немач і атрымаў ад Бога адказ: «Даволі табе Мае ласкі, **бо сіла ў слабасьцях завяршаецца**» (2. Кар. XII, 9). Далейшыя жыцьцё і дзейнасьць апостала даюць нязьлічаныя доказы глыбокае праўдзівасьці Божых слоў. Ап. Паўла ў ягонай апостальскай працы на кожным кроку чакала мноства цяжкасьцяў і небясьпекаў: «часта ў падарожжах, у небясьпеках на рэках, у небясьпеках ад разбойнікаў, у небясьпеках ад суродзічаў, у небясьпеках ад паганаў, у небясьпеках у гарадох, у небясьпеках у пустынях, у небясьпеках у моры, у небясьпеках між фальшывымі братамі, у працы і зьнемажэньні,

часта ня сплючы, у голадзе і смазе, часта ў пастоух, у холадзе і нагаце» (2. Кар. IX, 26-27). — Усюды ў гэтых небясьпеках апостал бачыў сваё людзкое бясьсьільле, але адначасна бачыў так-жа Божую помач, з якую змог пераадолець усе тыя цяжкасьці і небясьпекі.

Як-жа прыходзіла Божая помач? Часам Божая помач цудоўна падтрымоўвала апостала, але найчасцей яна суправаджала яго, быццам нейкае нябачнае, але магутнае аружжа. Таму ап. Павал заклікае вернікаў: «Браты, мацуйцеся ў Госпадзе і ў магутнасьці Яго; апрацецеся ў аружжа Божья, каб здолелі ўстаяць супраць подступаў д'ябла; бо нашае змаганьне ня супраць крыві і цяла, але супраць старшынёў і ўладаў, супраць валадароў цёмры гэтага сьвету, супраць злых духаў у паднябесьці Дзеля гэтага прымеце ўсе аружжа Божья, каб змаглі супрацьстаяць у ліхі дзень і ўва ўсім устаяць. Дык стойце, падперазаўшы вашыя лаясьніцы праўдаю, і апрацуўшыся у броню справядлівасьці, і абуўшы ногі ў гатовасьць абвяшчаць мір, а па-над усё ўзяўшы цыцт веры, якім зможце затушыць усе распаленыя стрэлы крывадушніка. І шалом збаўленьня возьмеце; і духовы меч, што ёсьць слова Божья» (Эфэз. VI, 10-17). На іншым мейсцы апостал заклікае карыстаць з Божай помачы не абы як, але браць яе абаруч, каб быць «у сіле Божай з аружжам праўды ў правай і левай руцэ» (2. Кар. VI, 7).

Ня цяжка бачыць, што духовае абраеньне хрысьціянна, якое ап. Павал вообразна апісвае быццам абраеньне рымскага легіяніста, гатовата да бою, ёсьць ня што іншае, як усе хрысьціянскія цноты: і багаслоўскія і асноўныя; хоць паіменна называе толькі некаторыя з іх. Гэта ёсьць усё тое, што мы ў дачасным жыцці забавязаны шукаць у першую чаргу, і калі будзем мець гэтае духовае «аружжа», Бог дасць нам усё іншае патрэбнае для дачаснага жыцьця.

Ува ўсіх часоў людзі наракалі на цяжкасьці жыцьця, але сучасныя жыцьцёвыя ўмовы, асабліва той посьпех, які пануе ўсюды, што не пакідае хвіліны вольнага часу, каб задумацца глыбей аб сваіх паводзінах; і радыё ды кіно, што палоняць людзкую фантазію, а так-жа іншыя дэянікі, адзвычайваюць людзей, належна плянаваць сваё жыцьцё. Для большасьці адзіным жыцьцёвым правілам сёньня ёсьць жыць, як набяжыць. А між тым мы перажываем час, у якім больш чым калі заострываецца змаганьне за душу чалавека, вась-жа і за маю душу, і мы ніякім чынам ня можам стаяць збоку, прыглядацца абыякава да змаганьня. Кожны забавязаны рабіць усё, што ў яго сілах, каб ратаваць сваю душу, і таму кожнаму неабходна абзброіцца духова.

Дзяржавы з бязбожным ладам маюць нязвычайна разбудаваныя ўстановы, якія займаюцца

прапагандаю. Яны робяць нямаверна вялікія выдаткі для свае прапаганды. І галоўнае вастрыві іхняе прапаганды накіравана на тое, каб у сваіх прыхільнікаў выклікаць веру ў праўдзівасць бязбожнага, матэрыялістычнага святлагляду і справядлівасць дзяржаўнага рэжыму, абаснаванага на ім, апраўдаць самыя лютыя злочыны, зробленыя ў імя таго рэжыму; а з другога боку падкапаць веру ў сваіх праціўнікаў — веруючых хрысціян, пасеяць сумнівы ў іхных сэрцах, зламаць сілу супраціўлення.

Такія паводзіны ворагаў хрысціянства вельмі павучальныя і вымоўна сведчаць аб тым, якое вялізарнае значэнне мае вера, рэлігійная вера. Зрэштаю агульная гісторыя і асабліва гісторыя Старога і Новага Запавяту дае мноства прыкладаў, якія гэройскія і цудоўныя асягненні здабывалі людзі з непакіснаю рэлігійнаю вераю. Апостал Павал у лісьце да жыдоў пералічае некаторыя надзвычайныя ўчынкi людзей з глыбокаю вераю, а потым дадае: «Ды-й што яшчэ скажу? Бо ня хопіць мне часу, каб апавядаць аб Гэдэоне, Вараку, Самсоне, Ефтаю, Давідзе, Самуіле, і аб прароках, якія вераю перамаглі царствы, чынілі прауду, атрымалі прырачэнні, загарадзілі пашчы львоў, утушылі сілу агня, уцяклі ад вастрыва мяча, крапчэлі ад слабасці, сталіся моцнымі ў вайне, змусілі да ўцёкаў палкі чужых, атрымалі жонкі з уваскрасення сваіх мёртвых. Іншыя-ж былі замучаныя; не атрымаўшы вызвалення, каб знайсці лепшае ўваскрасенне» (Жыд. XI, 32-35),

Коротка кажучы, і надпрыродныя і дачасныя меркаванні павінны абудзіць у кожнага чалавека жаданне здабыць хрысціянскія цноты. Асабліва неабходна ў сучасны момэнт займаць непакісную веру. За ёю ў сэрцы чалавека пачнуць прарастаць іншыя цноты, бо яны з сабою злучаныя. З веры выплывае надзея, а за ёю любоў — хрысціянская любоў Бога па-над усё, а бліжняга як самога сябе. Адначасна з гэтымі багаслоўскімі цнотамі павінны зьявіцца і асноўныя цноты: разважнасць, справядлівасць, стрыманасць і мужнасць.

Шмат хто хрысціянскія цноты прыраўноўвае

да прыгожых кветак. Гэтае параўнаньне часам выкарастоўваюць на тое, каб зацэміць, што гэтыя кветкі вельмі кволыя. Дзе лютуе мароз, там кветкі ня цьвітуць. Аднак людзі нават у часе лютых марозаў знаходзяць магчымасць выгадаваць кветкі ў цяплярнях, тым больш мы можам і павінны выгадаваць прыгожыя кветкі цнотаў у нашых сэрцах, дзея гэтага аднак неабходна не адчыняць іх для лютых віхураў, ды захаваць у іх цяпло і святло Божай ласкі.

Уканны неабходна заўважаць, што здабыцьцё цнотаў — прыкладнае хрысціянскае жыццё — ня ёсць толькі асабістаю справаю, але ёсць так-жа важнаю агульнаграмадзкаю справаю. Бо цноты ня толькі ўпрыгожваюць жыццё, але быццам райскія кветкі маюць такі духмяны водыр, які выклікае ў іншых жаданне займаць у сябе такую-ж духоўную прыгажосць. Калі для ўплываў розных палітычных партыяў і праграмаў людзі ўмудрыліся парабіць непраходныя граніцы і жалезныя заслоны, дык для ўплыву хрысціянскіх цнотаў няма ніякіх граніцаў. Зразумела, што цноты маюць уплыў толькі тады, калі яны красуюць, але ніколі тады, калі толькі мадэлююць. Там-жа дзе вернікі нішчаць у сабе ўсе цноты, пашыраюцца вырожыя для хрысціянства дактрыны.

З часоў першых хрысціян ведамы нязлічаныя выпадкі, калі нават некаторыя мучыцелі, глядзячы на непакісную веру тых, каго мучылі, самі навярталіся на хрысціянства. Натура чалавекі і сёння астаецца такою-ж, як яна была заўсёды. На іншым месцы чытач можа даведацца, як у нашых часоў навяртнуўся на каталіцызм сьвешкі афіцэр энкавэдэст, які быў глыбока ўзрушаны гэройскаю вераю айца ўладыкі Андрэя Цікоты.

Да ўсяго вышэйсказанага варта яшчэ дадаць, што хто сьведама не ўцякае ад лепшага пазнаньня Бога, дык часта сустрае ў сваім жыцці спэцыяльныя спанукі, каб абудзіць ў сабе шчырае жаданне азброіцца як сьлед Божым аружжам цнотаў і карыстацца імі ў штодзеным жыцці.

а. Леў.

Сьвяты Аўрам Смаленскі

Спаміж велічных постацяў беларускага сярэднявечча асабліваю ўвагу зьвяртае на сябе сьвяты Аўрам Смаленскі. Аб ягоным жыцці і дзейнасьці дайшоў да нас пераказ сьв. Яфрэма «Житіе и терпение преподобнаго отца нашего Авраамия, просветившагося в терпении мнозе, новаго чудотворца в святых града Смоленска». Напісаны гэты жыцьцяпіс у XIII в., але да нашых часоў

даішлі толькі копіі з XVI-XVII ст. аж у 36 розных сьпісках з невялікімі літаратурнымі пераробкамі. Першапачаткава жыцьцяпіс быў напісаны смаленскаю беларускаю моваю і нават у сьпісках, зробленых у пазьнейшых расейскіх манастырох, захавалася шмат беларускіх слоў.

Паводля прынятых у XIII ст. узораў, сьв. Яфрэм ў сваім жыцьцяпісаньні робіць шмат ад-

хіленьняў для ўслаўленьня сьвятога, для павучальных разважаньняў, падае так-жа некалькі малітваў. Ёсьць у ім некалькі запазычэньняў з «жыціяў» іншых сьвятых, напрыклад з жыція сьв. Тэадозія Пячэрскага, сьв. Антонія і інш. У такіх запазычэньнях захоўваецца мова арыгіналаў — гэта значыць царкоўна-славянская, але дзе сьв. Яфрэм апасвае падзеі, якіх сам быў наводным сьведкам, як верны вучань сьв. Аўрама, там ня трымаецца ніякіх узораў і пераказвае ўсё бачанае жыва і з вялікаю сымпатыяю да свайго настаўніка.

«Жыціе», напісанае сьв. Яфрэмам мае вельмі вялікае значэньне для беларускага пісьменства і як літаратурны твор і як гістарычны дакумант з XIII ст. нажалі да гэтага часу яшчэ замала дасьледжаны.

Радзіўся сьв. Аўрам каля 1146 г. у «нялпростай» сям'і. Ягоны бацька, чамусьці не названы паімені, служыў у смаленскага князя нейкім урадоўцам: «от князя чэсьць прыемля», быў чалавекам высока днатлівым, памагаў ахвотна іншым у бядзе, карыстаўся агульнаю пашанай і любоўю. Маці называлася Марыя і праўдападобна была так-жа з баярскага роду. Бацькі ўжо мелі 12 дачок, але ніводнага сына і шчыра маліліся, каб мець хоць аднаго сына-наследніка. Доўгі час іхнія малітвы ня былі выслуханыя, дык яны зьварнуліся ў жаночы манастыр, каб у іх намераныя памаліліся манашкі. Праз некаторы час адна манашка бачыла сон, які прадвясчаў, што іх малітва выслухана. У сям'і княжага ўрадоўца хутка радзіўся сын. На восьмы дзень пасля народжаньня яму было дана імя, а на 40-вы дзень адбылося хрышчэньне. Відаць аднак, што з часам ягонае сьвецкае імя забылася і жыцьцяпісец яго не ўспамінае.

З дзіцячых гадоў жыцьця сьв. Аўрама ведама толькі, што ён мала цікавіўся дзіцячымі гульнямі, затое ахвотна хінуўся да навукі і атрымаў добрую асьвету, так што мог чытаць у арыгінале творы грэцкіх айцоў Царквы і філёзафаў. Калі ён быў юнаком, бацькі плянавалі яму сужэньства, але ён рашуча адмовіўся ад жанітва. З выгляду быў вельмі прыгожы, «зьяўў красою, як кветка».

Па сьмерці бацькоў Аўраму асталося ў спадку вялікае багацьце, але ён, ідучы за прыкладам шматлікіх сьвятых, якіх жыцьці чытаў, раздаў сваё багацьце ўбогім, апрануўся ў бедную вопратку і сам стаўся падобным да убогіх, так што некаторыя яго лічылі юрадзівым.

Па некаторым часе ён тайна ўступіў у Багародзічны манастыр у Селішчы 5 км. ад Смаленску,

прыймаючы пры пастрыжэньні манашае імя Аўрам. Чаму ён прыймаў тайна манашае пастрыжэньне ў жыцьцяпісе ня кажацца, можна толькі дагадвацца, што мусілі быць нейкія перашкоды з боку родных.

У манастыры Аўрам вёў строгае аскетычнае жыцьцё; няраз маліўся цэлыя дні і ночы, часта шчыра пасьціў, ніколі не хадзіў на ніякія банкеты, нават калі на іх запрашаў сам князь. Такая строгасьць жыцьця бязумоўна мусіла адбіцца на яго здароўі і выглядзе. Яфрэм кажа, што сьв. Аўрам быў вельмі худы, так што «можна было перарахаваць усе ягоныя косьці», але затое ягонае аблічча зьяўлялася нейкаю асабліваю яснасьцю. Галава хутка стала лысаю, але барада ўвесь час аставалася чорнаю.

Багародзічны манастыр ў Селішчы праўдападобна быў немалым культурным вогнішчам, бо ягоны ігумен, як кажа сьв. Яфрэм, быў чалавекам немалое асьветы. Там Аўрам знайшоў адпаведныя матчымасьці для разгарненьня свае дзейнасьці. Ён пачаў зьбіраць творы айцоў Царквы, жыцьцяпісы сьвятых і кнігі агульнаасветнага зьместу. Некаторыя з іх ён перапісаў сам, некаторыя аддаваў да перапісваньня перапісчыкам, так што праз нейкі час манастырская бібліятэка значна ўзбагацілася. У гэтай дзейнасьці ігумен манастыра спачатку спрыяў Аўраму і, бачучы ягоную вучонасьць, а перадусім дабрадзейнасьць, казаў прыняць сьвятарства. Аўрам паслушна прыняў сьвятарскія сьвячэньні і ад тады вёў яшчэ больш строгае жыцьцё і больш рупную навукова-асветную дзейнасьць.

Трэба ведаць, што Смаленск, як культурны цэнтр стаяў вельмі высока ўжо ад палавіны XII ст. Там ужо

ў 1130 г. князь Расьціслаў Мсьціславіч (1127-1159) быў заснаваў грэка-лаціна-рускую школу. Наагул ён рабіў імат стараньняў для падняцьця асьветы ў сваім княстве і, як кажа летапісец, «ня мог царэць нявучонага духавенства». Умовы для разьвіцьця асьветы ў Смаленску былі вельмі спрыяючыя і таму ня дзіва, што між смаленскім духавенствам хутка зьявіліся такія высокаасьвечаныя людзі, як Клімент Смаляціч. Калі яго выбралі ў 1147 г. на кіеўскі мітрапалічы пасады, дык летапісец зазначаў, што «у Руській зямлі яшчэ ня было такога кніжніка і філёзафа».

Нічога дзіўнага, што ў такім асяродзьдзі пачалі нуртаваць розныя багаслоўскія плыні. У другой палавіне XII ст. было зьявілася некалькі

экзэгэтычных кірункаў адносна разуменьня сьвятога Пісаньня, ў выніку чаго заіснавала ў Смаленску самабытная багаслужэская школа, да якое відавочна належаў так-жа сьв. Аўрам. Жыцьцяпісец між іншым кажа: «Бог даў яму ласку і самому належна разумень Сьвятога Пісаньне і іншых навучаць». У яго заўсёды было гатовае слова для адказу і тлумачэньня на ўсякае пытаньне. Пры тым ён так умеў прамовіць да людзей, што ўспрыямалі яго словы да сэрца.

Вучонасьць сьв. Аўрама стае шырока ведамаю і да яго ў манастыр усё больш пачынаюць прыходзіць людзі, шукаючы духовае тацехі. І ён заўсёды зьвяртаецца да іх з павучальным словам, а пачаі моліцца за іх і ахвяроўвае свае пакутныя подзьвігі.

З надзвычайна вялікаю пажоўнасьцю адносіўся сьв. Аўрам да Сьвятога Эўхарыстыі. Пасьля прыняцьця сьвятарства ён штодзённа адпраўляў Службу Божую, каб прычасьціцца самому і іншых заахвоціць да прычасьця. Пры багаслужэньнях ні ў чым не адступаў ад царкоўных прыпісаў, а Службу Божую адпраўляў, «як анёл Божы». Ад вернікаў вымагаў адпаведнае пашаны да сьвятых, асабліва строга забараняў тутаркі і шэпты падчас Службы Божай. Царкву стараўся прыбраць як мага прыгажэй, нават сам маляваў некаторыя іконы. Летанісец успамінае аб дзьвёх, што былі шырокаведамымі: адна аб страшным судзе, а другая аб паветраным выпрабаваньні пакутаў.

Розгалас аб сьвятым Аўраме пачаў выклікаць задрасьць у манахаў і сьвятароў. Ігумэн манастыра, які перш спрыяў Аўраму і нават пасылаў да яго людзей, што прыходзілі ў манастыр шукаць духовае тацехі, пачаў яму заздросьціць і рабіць няпрыемнасьці. Адноічы ён таклікаў да сябе Аўрама і заявіў: «Вось увесь горад ты прыцягнуў да сябе і ганарышся пыхліва, што стаўся вучоным і настаўнікам лепшым за нас, але пакінь вучыць, я за цябе адказваю перад Богам». Але ня ў сіле было ігумэну забараніць вернікам прыходзіць да сьвятога. Забірона выклікала толькі замяшэньне і незадавальненьне ў наведвальнікаў манастыра. Разгневаны да крайнасьці ігумэн, зганьбіў сьв. Аўрама і выгнаў яго з манастыра, «як непатрэбнага раба».

Тады Аўрам асяліўся ў невялікім манастыры сьв. Крыжа ў Смаленску і туды хлынулі наведвальнікі яшчэ больш чым перш у Селішча. Яму наведвальнікі няраз прыносілі шчодрыя дарункі. З іх ён ўпрыгожыў царкву, уладзіў манастыр, а рэшту раздаваў убогім і патрабуючым. На багаслужэньні ў царкве сьв. Крыжа заўсёды было поўна людзей, жадаючых паслухаць навуку сьв. Аўрама. Гэтая дзейнасьць зраділа страшэнную задрасьць у гарадзкога духавенства. Яно пачало натраўліваць людзей супраць сьвятога. Пачалі

пашыраць самыя недарэчныя плёткі супраць яго-нага жыцьця і навукі. Укэнны дамагліся ў князя і япіскапа суду.

У назначаны дзень амаль увесь горад высыпаў на вуліцы. Раезгітаваны натаўпы пагражалі жыцьцю сьв. Аўрама. Відаць, што сьв. Яфрэму глыбока запалі абразы таго суду і ён іх апісвае з сардэчным спацьваньнем да свайго настаўніка: «Увесь горад быў супраць яго. Сабраліся ўсе ад малаго да вялікага; адны казалі каб увязьніць яго, іншыя каб прыбьць да сыянь і спаліць, яшчэ іншыя — утапіць». Япіскап Ігнаці (1206-1219) паслаў сваіх слугаў па Аўрама. «Пасланыя слугі, узьйшы яго, цягнулі як злачынцу; адны зьдзекаваліся з яго, іншыя насміхаліся, абзывалі ганебнымі словамі. І увесь горад, і на вуліцах і на рынку — усюды грамады людзей, і мужчыны, кажу, і жанчыны, і дзеці, і цяжка было глядзець на тую ганьбу».

Суд адбываўся на япіскапскім двары ў прысутнасьці япіскапа, князя, баяраў і гарадзкога духавенства. Абвінавачвала сьвятога гарадзкое духавенства, што ён перацягвае да сябе іхніх вернікаў, займаецца праракаваньнем, мае няпрыстойныя зносіны з кабетамі, пашырае нейкія ерасі, якія вычытвае з «галубіных кнігаў» (праўдападобна маецца на ўвазе гэратычныя багумільскія кнігі). Абвінавачаньні былі на толькі беспадстаўнымі, што князь з баярамі прызналі Аўрама нявінным. У ягонай абароне выступаў якісьці сьвятар Лазар, агульна ўважаны за праведніка. Гэта яшчэ горш разлавала задрасных і бяссьмеленных невукаў сьвятароў. Жыцьцяпісець, сам сьвятар-манах з сьвятым абурэньнем апісвае паводзіны сваіх нягодных сабратаў: «уз'юшаныя папы і ігумэны рыкалі як валы... каб меглі дык бы жыўцом зьелі сьвятога... а князь і вяльможы, расьсьледаваўшы ўсё, не знайшлі ніякае віны, у абвінавачаньнях ніякае праўды, і пераканаўшыся, што ўсе абвініцелі лгуць, аднагалосна казалі да япіскапа і да ўсіх: «Мы ніяк не далучаемся да абвінавачаньня ў тых крамолах, якія вы ўзьнялі супраць яго, і не далучаемся да таго, што супраць яго кажуць і намерваюць беззаконнае забойства». І сказаўшы: «багаславі, ойча, і даруй, Аўраме!» яны адыйшлі».

Хоць суд кончыўся нічым, аднак япіскап не адпусціў сьвятога Аўрама. Затрымаў яго з двума вучнямі пад старожаю і назаўтра сабраў чыста духоўны суд з ігумэнаў і сьвятароў. І гэты суд мусіў прызнаць нявіннасьць сьвятога, але відаць, каб супакоіць гарадзкое духавенства, япіскап загадаў Аўраму вярнуцца ў Багародзічны манастыр у Селішча і забараніў яму правіць Службу Божую. Гэта было вельмі балючае пакараньне для сьвятога, які да гэтага часу з абаяньня да Сьв. Эўхарыстыі правіў Службу Божую штодзённа.

Такі прысуд выклікаў абурэньне ў тых мана-

хаў, якія агульна ўважаліся праведнікамі. Двох з іх, ўжо ўспамінаны Лазар, наступнік яп. Ігнація на смаленскім япіскапскім пасадзе і Лука Прусін зьявіліся да япіскапа і прадказалі яму: «калі не пакаешся, дык будзе вялікі Божы гнеў на гэты горад». Яп. Ігнаці хутка паслаў зварот да ўсіх ігумэнаў і сьвятароў, каб перасталі зласловіць і абгаворваць Аўрама, аднак ня зьняў з яго забароны служэньня.

Прадказаная Божая кара хутка прыйшла ў форме страшнага сухмяня. Малітваў япіскапа і усяго народу Бог ня выслухоўваў. Тады якісьці сьвятар параў япіскапу паклікаць сьвятога Аўрама і параглянуць ягоны суд. Япіскап так і зрабіў. Пераканаўшыся канчаткова, што ўсе абвінавачаныя супраць яго ёсьць хлусьнёў, адклікаў чару і прасіў маліцыя аб пакутыючым горадзе. Сьвяты Аўрам адразу пачаў шчыра маліцыя і, пакуль дайшоў да свайго манастыра, паліўся доўгачаканы дождж. Пасьля гэтага больш сьв. Аўрама ня турбавалі ягоныя заздросьнікі. Да ягонае келі зноў ішлі бясконцыя гromады наведвальнікаў.

Колькі часу пасьля тых падзеяў сьв. Аўрам аставаўся ў Селішчы, няма ведама. Праўдападобна даволі доўга. Адыйшоў канчаткова адтуль вось у якіх абставінах. Япіскап Ігнаці быў заплянаваў пабудову манастыра ў імя свайго сьвятога. Купіў за Смаленскім кусок поля і ўжо паставіў царкву, але не давёўшы свайго пляну да канца, чамусьці перадумаў і царкву перанёс на новае мейсца ды асьвяціў яе ў імя Палажэньня чэснае рызы і пояса Прэсьвятога Багародзіцы. Пры ёй збудаваў манастыр, у якім утрымоўваў за свой кошт некалькі старых, але чамусьці ня было ахвотнікаў ісьці туды за ігумэна. Тады япіскап выклікаў з Селішча Аўрама і запрапанаваў яму прыняць ігумэнства ў

новазбудаваным Багародзічным манастыры. Аўрам з радасьцю прыняў прапозыцыю. Паводля свайго звычэю ён упрыгожыў царкву і пры кожнай нагодзе навучаў народ. У новым манастыры ён ніколі ня прыймаў больш як 17 манахаў.

Сьвяты Аўрам пражыў у манастве 50 гадоў. Дата ягонае сьмерці дакладна ня ведаемая. Царкоўная трыдцыця кажа, што ён памёр 21. VIII. 1221 году.

Чэсьць сьвятога ў Смаленску яму пачалі аддаваць адразу пасьля сьмерці, а ўва ўсёй Правослаўнай Царкве пасьля сабору 1547 г. У Каталіцкай Царкве да нядаўна яму аддавалася чэсьць толькі на Беларусі. Цяпер ягонае імя знаходзіцца ў ва ўсіх літургічных кнігах, бізантыйска-славянскага абраду, выданых у Ватыкане.

Мошчы сьвятога ў 1611 г. перанесена ў крыпты Смаленскага Багародзічнага вучылішчнага манастыра, а дзе яны падзеліся пасьля рэвалюцыі, няма ведама.

Аб пісаных творах сьв. Аўрама амаль нічога ня ведама. Некаторыя дасьледнікі лічаць яго аўтарам «Слова о небесных силах» і «Сказанія». Іншыя супярэчаць гэтаму. У жывьцяпісе сьв. Яфрэм не ўспамінае аб пісаных творах сьв. Аўрама, затое шмат гаворыць аб яго навучальнай дзейнасьці і аб спецыяльным дары разуменьня Сьвятога Пісаньня: «Яму Бог даў ласку ня толькі чытаць, але і тлумачыць, так што для яго ня было нічога незразумелага ў Сьвятым пісаньні». Гэтае, выразна перабольшанае пьверджаньне жывьцяпісца, сьведчыць аб глыбокіх багаслоўскіх ведах, якімі азначаўся сьв. Аўрам. Дзеля гэтага ад даўных даўн яго лічаць патронам багаслоўскае асьветы на Беларусі і ў Расеі.

А. Крылевіч

Прычыны палянізацыі на Беларусі

НАИБОЛЬШ РАСПАЎСЮДЖАНЫ ПАГЛЯД.

Адным з вельмі далікатных пытаньняў, дзе сплятаецца гісторыя Беларусі з гісторыяю суседніх краінаў і агульная гісторыя з гісторыяю Царквы на Беларусі, ёсьць праблема палянізацыі часткі беларускага народу. Гэтае пытаньне мае вельмі вялікае значэньне для гісторыі беларускае культуры і вельмі часта парушаецца пры розных наподах, але да гэтага часу мала дасьледжана. Пры тым з лёгкае рукі супрацькаталіцкае расейскае прапасады ў нас вельмі пашырыўся пагляд, які ўсю адказнасьць за палянізацыю ўскладае выключна на Каталіцкую Царкву. У навуковай і папулярнай літаратуры расейскія гісторыкі, а за імі і некаторыя беларускія, паўтаралі і цяпер паўта-

раюць на ўсе лады, быццам каталіцызм ішоў на Беларусь толькі дзеля пашырэньня палянізацыі. Такі пагляд ёсьць наскрозь фальшывы і змог пашырыцца толькі таму, што ў часе найбольш узмоцненае палянізацыйнае акцыі ў XVII і XVIII стагодзьдзях усе дзяржаўныя і культурныя арганізацыйныя дзейнікі жалішняе Рэчыпаспалітае ў тым ліку і Каталіцкая Царква ўдзельнічалі ў палянізацыі, а пасьля разбору Рэчыпаспалітае, калі разам з іншымі народамі палякі страцілі сваю дзяржаўнасьць і новы адміністрацыйны апарат на вэт на этнаграфічных польскіх землях стаўся прыладаю вынарадаўленьня палякаў на карысьць акупаючых дзяржаваў. тады для палякаў асталася толькі Каталіцкая Царква і як рэлігійна-культурнае вогнішча і так-жа як наймацнейшае вогнішча

польскага нацыянальнага жыцця, дзе магла прадаўжацца, распачатая перш, палянізацыя няпольскіх народаў калішняе Рэчыпаспалітае. Але і тады Царква была толькі адным з сродкаў, але ніколі прычынаю палянізацыі.

Тая-ж расейская прапаганда стараецца прадстаўляць Праваслаўную Царкву як абаронцу беларускае нацыянальнасці, але толькі ў рамках складовае часткі расейскага народу. Гэтае цвёрджаньне нават і ў расейскім разуменьні непраўдзівое, бо ў Расейскай імперыі Праваслаўная Царква была прыладаю русыфікацыі, а ў калішняй Рэчыпаспалітай хутка палянізавалася. Ужо пасля 1605 г. большая частка праваслаўнае палемічнае літаратуры друкавалася папольску, а пасля 1626 г. не з'явіўся ніводзін палемічны тэар, пісаны кірыліцаю⁽¹⁾. У адноўленай-жа пасля 1917 г. Польшчы за кароткі час Праваслаўная Царква была сталася прыладаю палянізацыі ня горшаю чым польская Католичкая Царква. І цяпер яшчэ ў Англіі польскі эміграцыйны ўрад захоўвае «Польскую Аўтакефальную Праваслаўную Царкву» на чале з яп. Матэям (Семашко), які да сваіх вернікаў — «праваслаўных палякаў» — залічае праваслаўных беларусаў і украінцаў з Заходняе Беларусі і Зах. Украіны.

Асабліва вострыя дакоры сыпаліся і сыплюцца пад адрасам Католичкае Царквы ўсходняга абраду за тое, што яны быццам была пераходным мостам у палянізацыйнай акцыі. І гэта робіцца тады, калі гэтая Царква заіснавала ўжо пасля таго як хваля палянізацыі агарнула большую частку нашае шляхты. Так-жа ведама, што гэтая Царква сталася наймагутнейшым апірышчам супраць вынарадаўлення, для тых народаў, якія да яе належалі; дзеля таго калісь царскі ўрад неміласэрна знішчыў яе на ўсім абшары свае ўлады, каб магчы лягчэй русыфікаваць паляніжэння беларускі і украінскі народы. А на тых абшарах Украіны, дзе захавалася гэтая Царква, гэта значыць, дзе і далей вярнікі маглі йсці па «мосьціку», замест да польскасці, прыйшлі да непакіснае украінскае нацыянальнае сьведамасці. На абшары Беларусі пасля 1918 г. рабіліся стараньні мець гэткую-ж Царкву для беларускага народу, выклікаючы за гэта на сябе моцныя напады з боку польскіх кіраўнікоў.

За апошнія два стагодзьдзі пры абгаворваньні пытаньня палянізацыі сьведама мяшалася праўда з няпраўдаю, перакручаныя факты з тэндэнцыйна насьветленымі, падчыркваліся адны факты, прамойчваліся іншыя — і цяпер ўсё гэта самою гісторыяй пастаўлена на парадку дня і дамагаецца неадкладнага высьвненьня. Для належнага яш

разуменьня неабходна прыпомніць некаторыя гістарычныя факты, якія часта прамойчваюцца.

ЧАС ПАШЫРЭННЯ КАТАЛІЦЫЗМУ НА БЕЛАРУСІ.

Католичызм лацінскага абраду быў ведамы на абшары Беларусі здаўна, але ў шыршым абсягу пачаў пашырацца толькі пасля Крэўскае персанальнае вуніі 1385 г. Гэта быў час, калі беларуская культура ў шмат якіх галінах стаяла вышэй чым польская. Няраз падчас сустрэчаў беларускае і летувіскае шляхты з польскаю былі выпадкі пагардлівых адносін першых да апошніх. Тады на абшары Вялікага Літоўскага Княства была пашырана лягэнда аб паходжаньні літоўскае шляхты ад рымскіх арыстакратаў і сам назоў Літва стараліся выводзіць ад слова Італія. Праіснавала гэтая лягэнда некалькі стагодзьдзяў. Успаміналі аб ёй нават у часе, калі палянізацыйны працэс ішоў поўным ходам. Ведамы гісторык а. Каяловіч, прызнаючы, што ў пачатках Вялікага Літоўскага Княства ёсьць шмат няпэўнага і лягэндарнага, не забываецца з пашанаю пераказаць, як сам кажа, «няпэўную тэорыю», адносна назову, што быццам «*Italiam in Litaliam, tandem in Lituaniam transformisse*»⁽²⁾. Наагул усе так званыя Літоўскія летапісы, (варта зацеміць, што яны ўсе пісаныя пабеларуску) паўтараюць лягэнду аб паходжаньні свае шляхты з Рыму. З гэтага гледзішча ў хроніцы Быхаўца анавядаецца аб вельмі характэрным здарэньні: Адночы «Панюве Літовскіі поведалі цэзару і князю велікму Вітолту тым обычаем: Мілостывы Цэзару і господару наш, велікі княжэ Вітолътэ, Ляхове не была шляхта, але былі люды прстыі, ані мелі гербов своїх і велікімі дары того доходілі в Чэхов, беручы так велікіі скарбы от ніх і гербов своих іж жычылі і шляхтою іх почнілі, і в гербы свої іх прынялі, але мы шляхта старая Рымская, которую прэдкі наши з тыми гербы своїмі зошли до тых панств...»⁽³⁾

Гэта быў час, калі беларуская ўрадова мова стаяла на толькі вышэй за польскую, што калі паллякі на пачатку XV ст. хацелі мець больш зразумельымі некаторыя статуты, пісаныя паліціне, дык перакладзі іх на беларускую мову. Гэтак у 1420 г. ператлумачана ў Кракаве на тагачасную беларускую мову Варці статут, а ў 1423 г. Вісьліцкі і Ягайлаў статуты, бо польская мова была яшчэ за беднаю для гэтых перакладаў. Падобнае зьявішча назіралася і ў іншых галінах культуры. Дзеля гэтага, хоць католичызм прыйшоў на Беларусь з Польшчы пасля 1385 г. і першыя ка-

1) Поўны храналёгічны сьпіс палемічнае літаратуры ў Рэчыпаспалітай падае Antoine Martel. — *La langue polonaise dans les pays ruthenes Ukraine et Russie Blanche 1569-1667*. Lille 1938. star. 142-150.

2) Alberto Wiliuk Koialowicz, — *Historiae Lituanae pars prima*. Danzig 1650. star. 8.

3) Полное собрание Русских Летописей. Том 17. С. Петербургъ 1907, стар. 527.

таліцкія сьвятары былі палякі, але вельмі хутка ён прыняў беларускі характар і на беларускіх і нават на летувіскіх абшарах.

БЕЛАРУСКІ ХАРАКТАР КАТАЛІЦКАЕ ЦАРКВЫ Ў XV І XVI СТ.

Першае каталіцкае біскупства лацінскага абраду на абшары Беларусі было заснована ў 1387 г. у Вільні і да XVIII ст. яно было адзіным. Першы біскуп быў паляк, але ягоныя наступнікі чаргаваліся: беларусы, летувісы і палякі, аднак ўжо ад палавіны XV ст. і аж да XVII ст. былі толькі беларусы і летувісы.

Па-за літургічнаю лацінскаю моваю усё духавенства на абшары Вялікага Княства карысталася беларускаю моваю. Сакратар вял. князя Аляксандра віленскі пралат Эразм Вітэлі ў сваёй справаздачы ў Рым з дня 31. III. 1501 г. падае вельмі характэрнае абгрунтаваньне гэтае практыкі адносна летувісаў: «Захоўваюць уласную мову, аднак таму, што беларусы засяляюць сярэдзіну княства і іхняя гаворка ёсьць прыгажэйшаю і лягчэйшаю, дык усё яе ўжываюць агульна» (4). Ды інакш і быць не магло, бо-ж Вялікае Літоўскае Княства гэта паводля сучаснае тэрміналогіі было Беларускае Княства, а сучасная Летува называлася тады Жмудзь, або Жамойць і тварыла асобную правінцыю ў Княстве. Урадаваю моваю ўва ўсім Вялікім Княстве была аж да 1697 г. беларуская мова, якая ўсё «выразней набліжалася да беларускае разгаворнае мовы» (5).

У XV ст. для Каталіцкае Царквы на Беларусі беларускасьць была не толькі чымсьці самазразумелым, што паясьненні да літургічных лацінскіх практыкаў пачалі пісацца пабеларуску: «Какъ ся мша чтесть римскимъ обычаемъ Ма(т)цѣ Божіей»; пабожняя лектура: «О оустани Кристусовѣ изъ мертвыхъ», а нават некаторыя лацінскія малітвы, як «Патэр ностэр», «Авэ Марія» і Сымбаль веры часам пісаліся кірыліцаю (6). Наагул, паводля сьведчання тагачаснага польскага дзеяча Яна Шчэжскага-Губэрта «Русь веры рымскае была ня горшаю за Русь веры грэцкае». Гэты факт прызнае нават і вельмі няпрыхільны да каталіцызму гісторык Батюшкоў: «Пры панаванні рускае мовы ў Літве, тут каталіцтва зьяўлялася «рускім каталіцтвам» у адрозьненне з аднаго боку ад польскага каталіцтва, а з другога ад усходняга расейскага праваславія» (7).

4) Theiner August, — *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum. Tomus 2. Romae 1861, star. 278.*

5) Chr. S. Stang, — *Die westrussische Kanzelsprache der Grossfürstentums Litauen. Oslo 1935, star. 123.*

6) Е. Карскій. — *Бѣлоруссы. Том I. Варшава 1903; В. Ластоўскі, — Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. Коўня 1926, стар. 182.*

7) П. Н. Батюшковъ, — *Бѣлоруссія и Литва. С. Петербургъ 1890, стар. 108, Примечанія, стар. 16, нр. 286.*

Адносна беларускага характару каталіцтва ў Вялікім Княстве на працягу XV-XVI стагодзьдзяў ёсьць нязлічанае колькасць дакументаў. У мінулым стагодзьдзі рэдакцыя «Віленскага Вѣстника» апублікавала вялікі том матэрыялаў з архіву Віленскае каталіцкае кансісторыі, пісаных тагачаснаю беларускаю моваю (8). Некалькі такіх дакументаў зьявілася ў «Беларускім архіве». Там ёсьць між іншым ліст караля Жыгімонта «Велебнаму в Боже князю Юрыю кардиналу» (Радзівілу) з 15.I.1589 г. (9).

Ды ня толькі мова, але і дзейнасьць віленскіх каталіцкіх біскупаў з таго часу сьведчыць аб іхнім беларускім патрыятызме. Напрыклад на дамаганьне віленскага біскупа Мацея з Трок (1421-1452) вял. князь Казімер у 1447 г. згадзіўся не назначаць настояцелямі манастыроў, ані ў катэдру сьвятароў чужынцоў, пад якімі разумеліся тады палякі а ў 1451 г. гэты біскуп на зьездзе ў Парчаве дамагаўся скасаваньня Ягайлаве вуніі з Польшчаю (10).

Асобна трэба зьвярнуць увагу на першы пачатковую дзейнасьць езуітаў у Беларусі, бо адносна іх усцяж вядзенца прапаганда з расейскага боку, быццам яны былі найпаважнейшым штуршком паліянізацыі ад першых крокаў свае дзейнасьці ў Вялікім Княстве. У пазьнейшай дзейнасьці яны сапраўды рабілі шмат для паліянізацыі, але ў даным выпадку нас цікавіць, як яны распачалі сваю працу на Беларусі.

Заклікаў езуітаў у Беларусь віленскі біскуп Валерыян Пратасэвіч у 1569 п. для змаганьня з рэфармацый і для падняцця каталіцызму (11). Як убачым далей, усё рэфарматарскія, ці дакладней кажучы, пратэстанцкія сэкты на Беларусі вялі працу ў польскай мове і ў польскім духу, і гэта ў вялікай ступені забавязвала езуітаў весці супрацьпратэстанцкую акцыю так-жа папольску. Аднак міма гэтага езуіты спачатку не ўважалі сябе забавязанымі да польскасьці ў супрацьпратэстанцкай дзейнасьці і прызналі шырокае поле для беларускае мовы. У іхніх школах ува ўсіх краінах усёўладнаю была лацінская мова; і вось вельмі характэрны факт, што ў Віленскай Акадэміі, быў на некаторы час зроблены вынятак і а. Фабрыцый выкладаў багасловіе пабеларуску (12). А ў гімна-

8) Исторический архивъ Виленской римско-католической духовной консисторіи. «Віленскій Вѣстникъ» 1889 г. Нр. 230.

9) Беларускі Архіў. Том III. Менскія Акты. Вып. першы. Менск 1931, стар. 37-38.

10) Antoine Martel, — *La langue polonaise dans les pays ruthènes Ukraine et Russie Blanche 1567-1667. Lille 1938, star. 172.*

11) St. Załęski, — *Jezuici w Polsce. Tom I. Lwow 1900.*

12) Alberto Wiuk Koialowicz, — *Miscelina rerum ad statum ecclesiasticum in magno Lituaniae ducati pertinentium. Vilnae 1650, star. 226.*

зіяў амаль усюды вучылі беларускую мову, як гэта сьцьвярджаюць гісторыкі школьніцтва на Беларусі Лукашэвіч і Харламповіч, апіраючыся на штогоднія справаздачы езуітаў аб іхных установах. На карысьцёлах так-жа карысталіся беларускаю моваю (13). Больш таго, у 1582 г. побач Віленскае Акадэміі яны зарганізавалі т. зв. Славянскую Сэмінарыю, якую папа Урбан VII дэкрэтам з 22.VIII. 1624 г. зацьвердзіў як папскі альянэнт (14).

Айцы езуіты выдалі першую катэхізоўку на беларуску ў 1585 г. Ператлумачыў яе з лацінскае мовы на беларускую беларускі езуіт а. Базыль Амаскі (15). Агульна ведама так-жа, што ў інтэрмедыях, якіх шмат пісалася ў езуіцкіх школах, заўсёды былі беларускія дьялёгі, праўда ня так для павучэння, як для ўвядзеньня камізму. Гэтая практыка асталася і ў пазьнейшых часоў, але нажаль прыняла характар насмешкі над беларускаю моваю. Зьмены адносінаў айцоў езуітаў да беларускае мовы былі выкліканы тымі прычынамі, якія прычыніліся да ўпадку беларускае культуры.

ПРЫЧЫНЫ ПАЛЯЊІЗАЦЫ.

Вышэй пералічаных фактаў хіба-ж даволі, каб пераканацца, што каталіцызм ня быў і ня мог быць прычынаю палянізацыі на Беларусі. Дык што-ж было прычынаю? Адносна гэтага пытаньня зьявілася ў 1938 г. вялікая монаграфія францускага славіста А. Мартэля, у якой даказваецца, што найглыбейшая прычына палянізацыі ў Беларусі і Украіне ёсьць у тым, што «Польшча сталася праменюючым вогнішчам культуры, бо яе ашладніў рэнэсанс. Беларусь-жа і Украіна наадварот, высахалі і абясплодніваліся, бо да іх ня прыйходзіў ніякі новы сок ані з Бызантыі, ані з Масквы. З двох культураў да гэтага часу моцна сталы, адна ўзбагачалася, тады як другая вычэрпвалася» (16). Адносна гэтага цьверджаньня слушна заўважыў ведамы украінскі славіст Юры Шэрэх, што ня ёсьць праўдаю, быццам урадавая мова Вялікага Княства замірала, бо-ж сам Мартэль у сваёй кнізе дае прыклады, як гэтая мова ўсьцяж збліжалася да народнае мовы і тым самым «мела ў сабе немалыя магчымасьці далейшага разьвіцьця», але «Мартэль мае рацыю» — кажа далей Шэрэх цьвердзячы, што — «культура грэка-бызантыйскага паходжаньня тады была ў заняпадзе, а польская культура ў росьцьвіце». Аднак, як ён сам слушна зазначае, «падобныя сытуацыі

прыводзяць да вялікага ліку моўных запазычань, асабліва ў лексыцы, але не да поўнага адыходу ад свае мовы. Вось-жа зрачэньне свае мовы вымагае асобнага паясьненьня» (17). І далей Шэрэх цьвердзіць, што прычынаю таго зрачэньня роднае мовы на карысьць польскае ёсьць «беспасрэдны і пасрэдны ціск Польшчы», а далейшымі прычынамі былі: кампанія высьмейваньня «прастацкае мовы» і падразаньне ў корані, ўсіх тых грамадзкіх пластоў, якія маглі быць носьбітамі, новастворанае на аснове сьмтэзы з старога ўрадовае мовы і жывых гаворак, літаратурнае мовы. Мартэль сам прызнае, што носьбітамі гэтае мовы маглі быць двор пануючага і горад» (18).

Цьверджаньні абодвух дасьледнікаў маюць шмат праўды; усё сказанае імі сапраўды дэялася і на Беларусі і на Украіне, але першая прычына гэтае дзейнасьці была іншая чым яны кажуць. Калі-б упадак бізантыйскае культуры быў тою прычынаю, як кажа Мартэль, дык Маскоўшчына мусіла-б дайсьці да горшага ўпадку чым Беларусь і Украіна, бо туды сапраўды не даходзілі ніякія новыя сокі. Яшчэ больш неабаснаваным ёсьць цьверджаньне Шэраха, што першаю прычынаю быў ціск Польшчы. Сапраўды ціск дэяўся, але пачынаючы ад палавіны XVI ст., калі ўжо Вялікае Княства было паважна зьнясіленае бязупыннымі войнамі з Маскоўшчынаю, але перад тым ня толькі культурная, але і фізычная перавага была на баку Вялікага Княства.

Найглыбейшую прычыну палянізацыі трэба шукаць далей. Аб ёй успамінаюць абодва дасьледнікі, гаворачы аб двары пануючага і гарадох, але не зьвяртаюць на яе належнае ўвагі. Найпершаю і найважнейшаю прычынаю зьяўленьня палянізацыі між народаў калішняга Вялікага Літоўскага Княства было перанясеньне дзяржаўнага і культурнага цэнтру на польскі этнаграфічны абшар — Кракаў. Перанясеньне адбылося ў фэадальных часоў, калі звычайна каля двара пануючага гуртаваліся ўсе тыя дзейнікі, што стваралі культурнае вогнішча, з якога праменьні расходзіліся па усёй краіне. У сёньняшніх часоў цэнтр мае аграмаднае значэньне з гэтага гледзішча, а калісь ён меў вырашаючую ролю. Але перанясеньне віленскага цэнтру на карысьць Кракава адбылася паволі і таму ягоныя вынікі спачатку адчуваліся вельмі нязначна. Пры тым даўжэйшы час у Вільні больш патрыятычна настроеныя магнаты рабілі стараньні захаваць дзяржаўныя традыцыі; на працягу XV ст. выбіралі вялікіх князёў, ня пытаючы згоды палякаў. Таму вялікія князі з XV ст. нават і пасля таго, як іх палякі выбіралі каралямі, спрыялі Вялікаму Княству, хоць і жылі ў Кракаве. Але кракаўскае акружэньне рабіла сваё і

13) Кс. Адам Станкевіч, — Хрысьціянства і Беларускі Народ. Вільня 1940, а так-жа ў ягонай-жа кнізе: Родная мова ў сьвятынях. Вільня 1929.

14) St. Załęski. — Jezuiti w Polsce. Tom II, Lwow 1900, star. 62.

15) Е. Карокій, — Два памятнака старога западно-рускога нар'ч'я: І. Лютеранскій катэхізіс 1562 г. і 2. Католическі катэхізіс 1585 г. «Журн. Мин. Нар. Просв.», август 1893.

16) Antoine Martel, op. cit., star. 162.

17) Юрій Шерех. — Польська мова в Україні в XV-XVII ст. «Україна» ч. 2. Париж 1949, стар. 104.

18) Там-жа.

відаць што беларускія магнаты добра гэта адчувалі, бо пасля таго, як у 1506 г. Жыгімонт Стары пакінуў Вільню быццам назаўсёды, на стараньне беларускіх магнатаў ў 1529 г. ён назначыў вялікім князем свайго дзевяціпадовага сына Жыгімонта-Аўгуста і дазволіў яму заняць віленскі вялікакняжы пасада з усімі цэрэмоніямі. Але як толькі сьціхла рэха інсталацыйных банкетаў юнак — вялікі князь — пакінуў Вільню і пераехаў да бацькі ў Кракаў, а там палякі пасыпшаліся выбраць яго за наступніка каралю і сам Жыгімонт Стары прысьпешаным тэмпам 20. II. 1530 г. наладзіў карананьне сына. Вось-жа ў Кракаве добра ўсьведамлялі вартасьць свайго цэнтру і зырка сачылі, каб не дапусьціць да аднаўленьня упадаючага Віленскага цэнтру. Трэба так-жа прыпомніць, што Кракаў яшчэ да Крэўскае вуніі меў адну перавагу над Вільняю з культурнага гледзішча — там існаваў ад 1364 г. унівэрсытэт, у якім пасля Крэўскае вуніі вучылася шмат студэнтаў з Вялікага Княства. У 1409 г. для іх была збудаваная бурса. Праўда да XVI ст. выклады на унівэрсытэце адбываліся толькі палачіне, але польскае асяродзьдзе ўсё-ж рабіла свой уплыў.

У XVI ст. пад уплывам рэфармацыі ў Польшчы абуджаецца моцная нацыянальная плынь; росквіт польскае культуры шпаркім крокам пайшоў напярод; зьявіліся вялікія нацыянальныя паэты і дзеячы, маючы добрую глебу для свае дзейнасьці. На Беларусі XVI ст. мае так-жа назой залатога веку, бо гэта быў час, калі зьявіўся пераклад бібліі д-ра Францішка Скарыны — першага беларускага друкера; час зьяўленьня слаўтага Літоўскага Статуту аж у трох рэдакцыях; час калі пачало пашырацца школьніцтва, у 1556 г. заснавалася нават вышэйшая праўная школа ў Вільні пры касцэле сьв. Яна; час заснаваньня шматлікіх друкарняў. — Але пераважная большасьць гэтых культурных здабыткаў была вынікам ахвярнае працы адзінак і найчасцей пасля сьмерці іхніх стваральнікаў рассяярушвалася, бо ня было цэнтру, дзе-б маглі захоўвацца іхныя творчыя традыцыі. Некаторыя творы нават ня былі даведзены да канца і шмат якія загінупі бясьсьледна. Наагул-жа ў гісторыі беларускага народу XVI ст. ёсьць адным з найбольш крываваых стагодзьдзяў. Праз усё стагодзьдзе вялікі войны з Маскоўшчынаю і калі яны опьняліся дык толькі на тое, каб падрыхтавацца для абароны ад няспынных нападаў прабуджанага маскоўскага імперыялізму. Ад вякоў-жа ведама, што «ў часе вайны моўкнуць музы». Але на Беларусі ніколі не бракавала людзей з творчымі талентамі, і калі ім ня было магчымасьці разьвіваць гэтыя таленты ў сябе, дык часта аддавалі іх на карысьць суседзям — адны Польшчы, другія Маскоўшчыне. — Творчыя скарбы беларускага народу рассяярушваліся.

Перанясеньне дзяржаўнага цэнтру ня было-б

такім фатальным, калі-б на Беларусі быў свой моцны рэлігійны цэнтр. Нажаль гэтага ня было. У тым часе на абшары Беларусі існавалі дзьве Царквы: **Каталіцкая і Праваслаўная і абездзьве ад канца XV ст. перажывалі вялікі ўпадок.** Праўда ў тым часе ня лепш было і ў іншых краінах. Паваж-наю прычынаю ўпадку было так званое права патранату, на аснове якога біскупа назначаў кароль, а сьвятароў — магнаты і шляхта на абшары сваіх зямлеўладаньняў. Пры раздаваньні духоўных пасадаў адбываліся ўсякія надужыцьці. Асабліва багацейшыя парахвіі, манастыры і япіскапскія пасады вельмі часта куплялі сабе нягодныя кандыдаты пры помачы хабару. Страшэнна пашырыла хабарніцтва на Беларусі другая жонка Жыгімонта Старога (1506-1548) італьянка Бона (ад 1518 — да 1556 г.). Тады на духоўных пасадах зьявілася толькі нягодных людзей, што аўтарытэт духавенства ўпаў зусім; тыя што мелі быць расаднікамі сьвятасьці і асьветы, сталіся крыніцаю нячуваната згоршаньня. Адзін з найбольш вострых супраць-каталіцкіх палемістаў Іван Вышэнскі каля 1590 г. з горкім жалем мусіў сказаць аб праваслаўных духоўных: «Да прокляты будут владыки, архимандриты и игумены, которые монастырь позапустили и фольварки себя зъ мѣстъ святыхъ починили, и сами только зъ слуговинами и приятельми ся въ нихъ тѣлесне и скотски переховывають, на мѣстохъ святыхъ лежачи, грошѣ збирают, съ тыхъ доходовъ, на богемольци Христови наданных...»¹⁹). Наагул сьведчаньні з XVI с. аб духавенстве маюць вельмі чорны колер.

Калі ў тым часе зьявіліся на Беларусі прапаведнікі розных пратэстанцкіх рэфармацыйскіх сэктаў, дык знайшлі вельмі ўраджайны грунт для свае дзейнасьці. За кароткі час большая частка магнатаў і шляхты пакінула веру сваіх бацькоў і знайшла ў радох сэктантаў. Пасля сьмерці Жыгімонта-Аўгуста (1572 г.) у Вялікім Княстве налічвалася аж 72 сэкты²⁰). У канцы XVI ст. гэта значыць перад Берасьцейскаю царкоўнаю Вуніяю аставалася вельмі мала шляхты, якая яшчэ трымалася веры сваіх бацькоў. Паводля сьведчаньня а. Пятра Скаргі ў Наваградзкім ваяводзьстве з 600 шляхецкіх родаў усяго 16 аставалася праваслаўнымі: каля 650 цэркваў забралі арыяне.

Пры гэтай нагодзе неабходна зьвярнуць увагу на адзін факт, якім вельмі часта карыстаецца супрацькаталіцкая прапаганда. На старонках праваслаўнае прэсы часта можна стрэнуць спасылку на кніжку Мялеція Смятрыцкага «Трэнос», выданую ў 1610 г. у Вільні, дзе быццам пералічаюцца старыя шляхецкія роды, якія перайшлі ў каталіцызм і праз гэта спаліянізаваліся. Дарэчы

¹⁹) Акты относящіяся къ исторіи Южной и Западной Россіи. С. Петербург 1864. Том 2, стар. 225.

²⁰) J. I. Kraszewski, — Wilno. Wyd. I. Wilno 1838, star. 288.

самая кніжка напісана папольску — значыць прываслаўны аўтар і да таго палкі абаронец Праваслаўнае Царквы быў вельмі блізка звязаны з польскасцю. У сваёй кнізе Сматрыцкі апісвае наагул жалюгоднае палажэнне Праваслаўнае Царквы і між іншым укладае ў вусны Царквы такія запытаны: «Дзе цяпер той бяспэжны камень карбункул, бліскучы, як сьветач, каторы я насіла ў кароне галавы мае між іншымі перлам, як сонца між зрамі, — дом князёў Астроскіх, што сьвяціў над усе іншыя бляскам сьветласці свае старога веры. Дзе іншыя дарагія і так-жа бяспэжныя камяні тое кароны — слаўныя дамы рускіх князёў, бяспэжныя сафіры, бяспэжныя дыяманты: князі Слуцкія, Заслаўскія, Збараскія, Вішнявецкія, Сангушкі?...»²¹). Наагул Сматрыцкі называе 46 князёўскіх і магнатскіх родаў, якія ў тым часе адыйшлі ад праваславія, але ня жаха як і калі. Відамы даследнік пратэстантызму Ст. Кот дае вычэрпваючы адказ на пытаньне Сматрыцкага. З тых 46 родаў 31 займалі кіруючыя становішчы і 20 з іх на пачатку XVII ст. належалі да пратэстантызму, 8 часткава належалі да каталіцызму і часткава да праваславія, іншыя адразу перайшлі з праваславія ў каталіцызм лацінскага абраду, як гэта зрабілі сыны Кастуся Астроскага. Падобна было і з 15 названымі шляхоцкімі родамі. Кот падае вельмі цікавы сьпіс студэнтаў з Вялікага Княства, якія між 1550 і 1650 гадамі вучыліся ў заходне-эўрапейскіх унівэрсытэтах. Найбольш іх было ў лютэранскіх унівэрсытэтах: Кёнігсбэрг, Ляйпцыг, Іена, Вітэнбэрг, Тюбінгэн. Нямала было ў акадэміях рэфарматараў: Баль, Цюрых і інш. Толькі нявялікая частка ў каталіцкіх²²). Словам тады, як Сматрыцкі пісаў сваю кнігу, сапраўды названыя ім роды ня былі ў Праваслаўнай Царкве, але мала хто быў у Каталіцкай. Пратэстантамі і кальвіністамі былі: Вішнявецкія, Галаўчынскія, Горскія, Забароўскія, Збаражскія, Лукомскія, Масальскія, Прунскія, Пузыны, Ружынскія, Саквінскія. Толькі часткава былі пратэстантамі, але часткава яшчэ аставаліся праваслаўнымі: Валовічы, Войны, Зенівічы, Карсакі, Саламярэцкія, Скуміны, Тышкевічы і Чаргарыйскія. Потым гэтыя магнатскія роды разам з іншымі шляхоцкімі родамі з пратэстантызму і праваславія адразу пераходзілі ў каталіцызм лацінскага абраду.

Не пералічаючы ўсіх пратэстанцкіх рэфарматарскіх сэкцаў, якія былі зьявіліся ў Вялікім Княстве, прыходзіцца сьцьвердзіць факт, што ўсе іхныя прапаведнікі прыйшлі да нас з Польшчы і вялі сваю працу ў польскім духу. Сталася так дзеля таго, што ў Польшчы рэфармацыя хутка

выклікала моцную контррэфармацыю, якая старалася прадставіць каталіцызм, як старую польскую веру, а рэфармацыю як чужую веру. Каб зьняпраўдзіць стаўленьне ім закіды, усе рэфарматарскія сэкты ў Польшчы прыямалі моцны польскі характар. Гэта ў сваю чаргу выклікала моцнае нацыяналістычнае польскае ахварбаваньне каталіцызму, як адзінае «польскае веры». Узаемнае спаборніцтва ў польскасьці прышчэпіла такі моцны нацыяналістычны дух рэфарматарскім прапаведнікам, што яны зьявіўшыся на Беларусь, ня лічаць патрэбным зьмяняць свайго нацыяналістычнага польскага падыходу ў працы. Аб дробных адхіленьнях ў гэтым дачыненні будзе сказана ніжэй.

Апякунам і прыхільнікам рэфармацыі былі ў першую чаргу тыя магнаты і шляхта, што вучыліся ў заграшчых пратэстанцкіх унівэрсытэтах. Яны засноувалі шмат розных пратэстанцкіх рэфарматарскіх школаў і друкарняў звычайна толькі польскіх. Адзіным выняткам была друкарня Радзівілаў у Нясвіжы, якая ўсяго адзін год была беларускаю антытрынітарнаю друкарняю, дзе Сьымон Будны надрукаваў дзьве беларускія кніжкі: «Катыхізіс» і «О оправданні грешнаго челоука перед Богом». У далейшым усю сваю дэвалі плодную пісьменьніцкую дзейнасьць Будны вёў у польскай і часткава лацінскай мовах²³).

Аб характары рэфармацыі на Беларусі вельмі вымўнае сьведчаньне даюць друкарні. Вось іхны сьпіс з XVI ст.:

Радзівілаўская ў Берасьці між 1558-1566 гадамі, потым перанесеная ў Вільню — лаціна-польская; Радзівілаўская антытрынітарная ў Нясвіжы ад 1562 г., толькі ў першы год свайго заснаваньня была беларуская, потым лаціна-польская; арыянская ў Лоску між 1570-1583 лаціна-польская; арыянская ў Ракаве ад 1572 г. лаціна-польская; кальвінскага сьноду ў Вільні ад 1580 г. — польская; дзьве рэфарматарскія ў Вільні ад 1583 і 1584 гадоў — абедзьве польскія. Да таго яшчэ ў XVII ст. было заснована некалькі рэфарматарскіх друкарняў і ўсе выключна польскія.

Што да рэфарматарскага пратэстанцкага школьніцтва, дык яно яшчэ больш чым друкарні выяўляе палянізацыйны характар рэфарматарскага руху на Беларусі. Праўда было пару выпадкаў вельмі кароткатрывалых і частковых адхіленьняў ад гэтага правіла, і то толькі на пачатку іхняе дзейнасьці, але яны былі такія нязначныя, што аб іх няма патрэбы гаварыць. Вельмі моцны палянізацыйны дух мелі школы кальвіністаў, соцыніянаў²⁴), а бадай найбольшы — арыянскія. Нека-

²¹) П. Н. Багюшковъ. — Бѣлоруссія и Литва. С. Петербургъ 1890, стар. 210-211.

²²) St. Kot. — La Réforme dans le Grand-Duché de Lithuanie, facteur d'occidentalisation culturelle. «Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientale et Slave». Tom I. Bruxelles 1953, s. 241-244.

²³) Konrad Gorski. — Studia nad dziejami literatury antytrynitarskiej XVI w. Kraków 1949. (Szymon Budny), star. 141-196.

²⁴) J. Lukaszewicz. — Historia szkół w Koronie i W. Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów do 1794 r. Tom I. Poznań 1849, star. 355.

торыя з польскіх даследнікаў школьніцтва ўважаюць іх за найбольшых палянізатараў. Напрыклад Яблоноўскі кажа: «Вельмі памыляюцца тыя, якія ўважаюць, быццам гэта каталікі лацінскага абраду, а потым вуніяты прычыніліся да захістання і пакінення (шляхтаю) старарускае мовы і да ўвядзення польскае культуры на Русі. У сапраўднасці былі іншыя людзі, якім трэба прыпісаць гэтую ролю: наагул дыссыдэнты і між імі ў першую чаргу арыяне»²⁵).

Такая палянізацыйная дзейнасць пратэстанцкае рэфармацыі навяла на думку некаторых даследнікаў нашага мінулага, што яе пачалі лічыць ня толькі фактарам палянізацыі, але нават і прычынаю, бо маўляў «пратэстанцкая рэфармацыя адварнула беларускую шляхту ад праваславля і завярнула на Захад праз Польшчу»²⁶). Аднак у гэтым цвёрджанні ёсць тая недакладнасць, што калі-б Беларусь ня была папярэдне звязана з Польшчай, калі-б ня страціла свайго цэнтру, дык рэфармацыя на Беларусі прыняла-б беларускі характар, як яна прыймала нацыянальны характар у іншых краінах. Вось-жа яна была толькі адным з дзейнікаў і пры тым досыць магутных дзейнікаў папярэдне заіснаваўшае прычыны палянізацыі. Трэба яшчэ заўважыць, што рэфармацыя акрамя свае намерана палянізацыйнае дзейнасці пасрэдна ўзмацняла іншыя палянізацыйныя дзейнікі: руйнавала старыя беларускія традыцыі, а сваёю раздробленасцю нішчыла магчымасць стварэння цэнтру адпору супраць польскага наступу.

Аб тым, што рэфармацыя магла ў нас прыняць іншы характар, калі-б быў не захістаны свой дзяржаўны і культурны цэнтр відаць з таго, што некаторыя першыя польскія прапаведнікі рэфармацыі вывучалі бларускую мову і карысталіся ёю ў сваёй працы. Сумон Будны, калі яшчэ быў кальвіністам, выдаў у Нясвіжы «Катихізіс», і ў прадмове між іншым заахвочвае Радзівілаў карыстацца беларускаю моваю: «Къ тому тѣжъ и для того, абы ся ваши княжацкіе милости не только въ чужоземскихъ языкѣхъ кохали, але бы ся тежъ ваши Княжецкіе милости и того славного языка словенскаго розмилovati и онымъ ся бавити рачили. Слушная бо речъ естъ, абы ваши Княжацкіе милости того народу языкъ милovati рачили, въ которомъ давныи предъки и ихъ Княжацкіе милости пановѣ отцы вашихъ Княжацкіихъ милости славне предъидшии предложеньство несутъ»²⁷). Аднак гэтка адносіны Буднага да беларускае мовы былі нятры-

валымі; ад 1563 г. ужо больш ня было чуваць, каб ён карыстаўся ёю²⁸). Дакументальнае сведчанне аб тым, якія спадзяванне былі ў некаторых беларусаў адносна рэфармацыі можна знайсці ў беларускага кальвініста Васіля Цялінскага. У прадмове да беларускага перакладу Евангелля, выданага каля 1570 г. ён апісвае жалюгодны нацыянальны і рэлігійны заняпад і ўважае, што ягона дзейнасць можа прычыніцца да таго, каб з таго заняпаду знайсці ратунак. Ён вельмі балюча перажываў заняпад: «Хто бы не мусіць плакаці, видѣти такъ великихъ княжатъ, такихъ пановъ знатныхъ, такъ мног(о) детокъ невинныхъ мужовъ з жонами въ такомъ зацномъ рускомъ, а злѣща передъ тымъ достигномъ оученомъ народе, езыка своего славного занедбане, а просто възгарду, с которою за покаранемъ панским... (на іх) такая оплаканиа неумѣстность пришла, же вже некотрие и письмомъ се своимъ, а злѣща в слове божемъ встыдаютъ. А неостатокъ, шцѣ можетъ быти жалостнейшая... ижъ тые, што се межѣ ними зовутъ духовными, и учителя, ... в польскіе або в иные писма... дети запровають»²⁹). Гэтыя дакоры падыктавала яму «зычлівасць ку отчызне» ў абліччы абыякавасці іншых «Которыхъ я не одному которому, але всі з тою потребою отчизны ваше болюбности, пильности, рострѣпности и верности поручаю и заставаю, просечы Пана, абыхъ былъ готовъ, если она до конца згинетъ, з нею згинуть, або если черезъ вашъ ратунокъ будѣтъ выдвигнена, з вами и з нею выбрнуть»³⁰).

Тон распачы, які адчуваецца ў гэтым закліку Цялінскага, сведчыць ня толькі аб жалюгодным палажэнні, але і аб палянізацыі, якая ўсюды шырылася, а так-жа і аб тым, што ён аставаўся бяз рэха. Гэта быў полас адзінкі, які аставаўся без падтрымання. Наагул падсумоўваючы дзейнасць пратэстанцкае рэфармацыі на Беларусі яе нельга інакш апаніць, як руйнацкую з кожнага гледзішча.

Цялінскі не ўспамінае, што на рэлігійны заняпад ня ўсе глядзелі абыякава задоўга да з'яўлення рэфармацыі і ў часе яе пашырэння. Яшчэ ў 1509 г. адбыўся ў Вільні сабор праваслаўных ерархаў і было прынята цэлы рад пастановаў, якія мелі на мэце ўздзям рэлігійнага жыцця. На жаль прынятыя пастановы асталіся толькі архіўным матэрыялам, а рэлігійны ўпадак усяцяг пабольшваўся, дзеля тых прычынаў, аб якіх успаміналася перш. Калі-ж рэфарматарскія прапаганда апустошыла цэркві і касцёлы, усё што яшчэ

28) Konrad Gorski, op. cit., star. 158.

29) Е. Карскій. — Къ вопросу о разработкѣ стараго западно-русскаго нарѣчя. «Труды Виленскаго отдѣлення Московскаго предварительнаго комитета по устройству въ Вильнѣ IX Археологическаго Съѣзда». Вильна 1893. Отд. III, стар. стар. 8-9.

30) В. Ластоўскі. — Гісторыя бларускай (крыўскай) кнігі. Коўня 1926, с. 415.

25) A. Jabłonowski. — Akademia Kijowsko-Mohylanska. Kraków 1899, star. 23.

26) St. Kot, op. cit., star. 203.

27) Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Сѣверо-западной Руси. Томъ VII. Вильно 1870, стар. XX.

аставалася вернае веры сваіх продкаў, пачало актывізаваць свае сілы для сапраўднага адраджэнскага рэлігійнага працы і гэта бадай адзіная заслуга рэфармацыі. Аднак дзеля адсутнасці свайго цэнтру і дзеля нястачы дастатковага сілы на мейсцы і праваслаўныя і каталікі былі змушаны шукаць помачы звонку.

Віленскі біскуп Пратасэвіч для ўздыму каталіцызму заклікаў у 1569 г. езуітаў з Кракава. Аб пачаткавай іхняй працы на Беларусі гаварылася перш, тут мусім сьцьвердзіць іншы факт. Праца айцоў езуітаў была плённай, рады пратэстанцкага рэфармацыі хутка раздзелі і зусім зніклі. З усіх рэфарматарскіх сэктаў іхняя прыхільнікі пераходзілі ў Католицкую Царкву, але разам з сабою прыносілі туды тую польскасць, якую займелі ў тых сэктах і гэта ўпраўніла езуітаў займаць выразна палянзацыйны характар у іхняй дзейнасці. З цягам часу польскае васілье ў радок езуітаў змацнялася праз даплыў новых кадраў з Польшчы.

Праваслаўныя ерархі даўжэйшы час аставаліся бяздзейнымі ў абліччы рэфармацыі. І калі ўжо становішча Праваслаўнага Царквы пагражала поўнаю руінаю, за адраджэнскую рэлігійную працу ўзяліся мяшчэне, арганізуючы брацтвы на ўзор распаўсюджаных да гэтага часу цэхаў. За паўтара дзесятка гадоў брацтвы ўжо былі ўва ўсіх большых беларускіх гарадох: Тройцкае брацтва ў Вільні ад 1584 г., у Крычаве — 1588, у Магілёве — 1590, у Горалні — 1591, у Берасьці — 1591, Раства Багародзіцы ў Воршы — 1592, ў Менску — 1592, а сьледам за тым у Мсьціславе, Слоніме, Праэбражэнскае ў Слуцку, Мікольскае ў Віцебску, у Полацку і ў іншых гарадох. Але ўсе яны, ня маючы падтрымкі у сваіх магнатаў, пераважна пратэстантаў, а потым каталікаў, пачалі арыентавацца на Маскву. У іхніх шклях пачалі моцна расейшчыць тагачасную ўрацовую беларускую мову, з гэтага атрымалася такая няжыццяздатная трашанка, якая ў XVIII ст. пайшла ў архіў. Словам вынік іхняга ахвярнага працы быў зусім адваротны да іхняга намеранья.

Адначасна з рэфармацыяю вельмі паважным дзейнікам палянзацыі былі польскія ўрадаўцы, якія прысылаліся на Беларусь з Кракава і шматлікія каляністы, якія самі прыежджэлi сюды і якім каралеўскія ўрадаўцы давалі адказныя пасады. Ужо на Берасьцейскім сойме ў 1542 г. дэпутаты скаржыліся каралю, што «ў Літве і Русі ўрады і цівунствы параздаваныя ляхам». Падобныя скаргі паўтараліся і на другім Берасьцейскім сойме ў 1544 г.³¹⁾ Пратэсты мелі што памагалі, а пасля Люблінскага туніі сталіся нават немагчымымі.

Асобна трэба звярнуць увагу на практыку высыланья польскага духавенства ў Вялікае Княства. З гэтага гледзішча былі вельмі актыўнымі некаторыя манашыя чыны. У бэрнардынскіх ма-

настырох у Вялікім Княстве на гэтым тле дайшло ў 1529 г. да паважных спрэчак. Мясцовыя манахі запратэставалі супраць таго, што ўсе кіруючыя становішчы ў іх манастырох абсаджваліся палякамі, якія акрамя палянзацыйнага працы яшчэ грабілі манастыры, высылаючы больш вартасныя рэчы ў Польшчу. Мясцовыя манахі сьпярыша дамагаліся звароту забраных рэчаў а потым утварэння асобнага правінцыі. Беларускія і лэтувіскія магнаты падтрымалі сваіх манахаў і кароль Жыгімонт Стары прасіў у папы ўтварыць асобную правінцыю бэрнардынаў у Вялікім Княстве³²⁾. Затое ў іншых манашых чынах, дзе беларусаў было мала, палажэньне было на толкі горшае, што ня было каму пратэставаць супраць нерэлігійнага дзейнасці прыезджых з Польшчы манахаў.

За панаванья Жыгімонта IV Ваза аднаўляецца практыка назначаць біскупаў у Вільню не з мяйсцовага духавенства але прысылаць з Кракава. У 1591 г. гэтакім чынам кароль назначыў віленскім біскупам паляка Бэрнарда Мацеёўскага. Але тады канцлерам быў Леў Сапега, ён востра запратэставаў супраць такога практыкі і адмовіўся паставіць пячатку Вялікага Княства на каралеўскай грамаце з назначэньнем, апіраючыся на Літоўскі Статут, у якім засьцерагалася, што кіруючыя становішчы ня могуць займаць чужынцы. Доўга цягнуліся перагаворы, але ўкажы Сапега перамог, у 1598 г. кандыдатура Мацеёўскага была адклікана. Гэты канфлікт вымоўна сьведчыць, як моцны быў у тым часе палянзацыйны наступ з Кракава на Беларусь, калі такому энэргічнаму канцлеру, якім быў Леў Сапега, спатрэбілася аж 8 гадоў настойлівых дамаганьяў, каб палагодзіць адзін з канфліктаў, запланаваных у Кракаве супраць беларускіх правоў.

З цягам часу дзейнікі палянзацыі ўсё ўзбольшваліся. Калі беларускія магнаты мелі ўсе прывілеі польскіх магнатаў, тады ў нас, яшчэ горш чым у Польшчы запанавала анархія. Паводля правіла «Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie», пачало шырыцца самавольства і гвалты над слабеішымі — гэта той дзейнік, які Ю. Шэрах залічае да галоўных прычынаў палянзацыі. У сапраўднасці гэты дзейнік зьявіўся тады, калі паважная частка беларускіх магнатаў і шляхты былі спаліянізаваныя. Але незалежна ад таго, калі ён зьявіўся і хто ім карыстаўся, гэты дзейнік ужываўся даволі шырока і акрамя намеранага палянзацыі вытвараў узаемную варажычу.

Разам з самавольствам распачалася прапаганда агньблываанья і зьневажненьня ўсяго старога беларускага. Прыкладам у гэтай дзейнасці можа быць пісьменьнік Станіслаў Ожэховскі, які ў сваім творы «Quincunx» з 1564 г. між іншым заклікаў «Літву, каб хутчэй «księstwo swoje w Królewstwo, a księzda litewskiego w króla pol-

31) П. Н. Багюшковъ, *op. cit.*, стар. 158.

32) Theiner August. — *op. cit.*, стар. 466-467.

skiego, a niewolę w swobodę, hanbę w cześć, głupotę w mądrość, a hrubość swą ćwiczoną w naturę polską co rychlej odmieni»³³). Праўда самая-ж палякі называюць Ожэховскага «неакелзаным вархалам», але якраз для гэтых людзей бязладзьдзе ў Рэчыпаспалітай стварыла шырокае поле для дзейнасці і яны дзейнічалі. Адносна рэлігіі, дакладней кажучы адносна праваスлавя і каталіцызму, у шляхецкіх кругах стварылася прыказка: «Bóg stworzył pora dla chłopa, a plebana dla pana». Пры тым з панскасьцю абавязкава спалучалі польскасць.

Усе вышэй пералічаныя дзейнікі палянізацыі дзейнічалі, разам і паасобку за часоў прыналежаньня Беларусі да Рэчыпаспалітае. Калі-ж у канцы XVIII ст. быў зьнішчаны польскі дзяржаўны цэнтр, — галоўная і першапачатковая прычына палянізацыі, — поступ палянізацыі ня спыніўся, бо да гэтага часу стварылася на Беларусі моцная польская група, якая прадаўжала палянізацыйную працу ў новых абставінах. У XVIII ст. амаль зусім зьніклі на Беларусі рэфарматарскія сэкты; пасля апошняга разбору Рэчыпаспалітае спынілася прысыланьне з Польшчы ўрадаўцаў, але на дапамогу палянізацыі зьявіўся новы дзейнік — **русыфікацыя**.

Ад калі Беларусь знайшлася ў расейскай акупацыі распачаўся наступ супраць беларускасьці з двух бокаў. Тады адзінаю апораю, дзе хоць часткава магла захоўвацца нейкая дрыбіна беларускае самабытнасьці ў арганізаванай форме, была Усходнекаталіцкая Царква. У 1839 г. яе зьнішчана і ў тым-жа годзе на ўсім абшары Беларусі забаронена гаварыць і ў каталіцкіх і ў праваслаўных сьвятынях казаньні пабеларуску, але католікам лацінскага абраду не забаронена карыстацца польскаю моваю. Сілаю гэтага факту каталіцызм пачаў прыймаць на Беларусі дэманстрацыйна польскае аблічча, чаго ня меў да гэтага часу ў Рэчыпаспалітай, і беларусы-каталікі для адрозьнення сябе ад расейцаў пачынаюць карыстацца польскаю моваю ня толькі ў рэлігійным, але часам і ў штодзённым жыцьці. Каталіцкая Царква на Беларусі стаецца адным з магутным дзейнікаў палянізацыі тады, калі іншыя падобныя дзейнікі або зьніклі, або зьменшылі сваю наступальную моц. Адзін з польскіх журналістаў, пішучы аб тых часоках, кажа: «Так дзіўна зляжыліся адносіны агульнае дзяржаўнае палітыкі, што распараджэньне, якое мела на мэце здушэньне польскіх уплываў, узмацніла іх, надаючы каталіцызму на Беларусі польскае ахварбаваньне»³⁴). Тут слова «ахварбаваньне» за слабое, каб азначыць сапраўдны стан каталіцызму на Беларусі ў тых часоках, калі ён быў

прыняў польскі вузкая нацыяналістычны характар, які супярэчыць самай сутнасьці каталіцызму, як рэлігіі для ўсіх народаў і пляменьняў.

НЕКАЛЬКІ ЗАЎВАГАЎ ..

У зьвязку з усім вышэй сказаным неабходна яшчэ дадаць некалькі заўвагаў для большае яснасьці закраненага тут пытаньня.

Гаворачы аб галоўнай прычыне палянізацыі — перанясеньні культурнага цэнтру з Вільні ў Кракаў — вельмі мала казалася аб змаганьні за захаваньне гэтага цэнтру, вось-жа каб ня выглядала так, быццам дзяржаўныя мужы Вялікага княства былі непразорлівымі і недаглянулі тых дэкасяжных трагічных насьледкаў, да якіх давяло тое перанясеньне, трэба ўспомніць аб некаторых гістарычных фактах, якія сьведчаць, што так ня было, што ў сапраўднасці тагачасныя беларускія і летувіскія дзяржаўныя дзеячы ўжо пасья Краўскае вуні 1385 г. бачылі да чаго вядзе гэткае аб'яднаньне і ўсімі сіламі стараліся ўдарэмніць акт тае вуні. Аднак розныя гістарычныя абставіны змушалі на працягу паўтара стагодзьдзя больш дзсятка разоў аднаўляць той акт прынамся фармальна. Калі-ж кароль Жыгімонт Аўгуст разам з польскімі магнатамі заплывавалі на Люблінскім сойме ў 1569 г. канчаткова заключыць такую палітычную вунію, якая мела зусім падарваць дзяржаўны цэнтр Вялікага Княства, дык беларускія і летувіскія дэпутаты стараліся зусім сарваць той сэйм і тым самым не дапусьціць да вуні. Дэпутаты пакінулі сэйм і паехалі дамоў. Напружаньне між Вялікім Княствам і Польшчаю завастрэлася да таго, што пахла вайною. Але ў тым часе армія Вял. Княства была моцна зьнісілена доўгагадоваю вайною з Маскоўшчынаю і ня мела ніякае магчымасьці тварыць яшчэ новы фронт, пры тым палякі, каб падарваць моц Вялікага Княства, падступна адарвалі ад яго і прылучылі да сябе ўсю украінскую частку Княства, і тады кароль заклікаў зноў беларускіх і летувіскіх дэлегатаў на сойм, паставіўшы іх у бязвыхаднае палажэньне. Пасьля доўгіх і ўпакорваючых перагавораў, перад падпісаньнем акту вуні ў салі нарадаў адбылося паседжаньне, якое ўзрушыла ўсіх да глыбіны душы і выявіла ўвесь трагізм тагачаснага палажэньня. Калі дэлегаты Вялікага Княства вычарпалі ўсе свае дыплёматычныя захавы і аргументы ды сталі перад фактам засьляпленьня і грубага насільства сваіх быццам саюзнікаў, дык у аўторак 27 чэрвеня 1569 г. ад імя ўсіх дэлегатаў Жмудзкі стараста Ян Хадкевіч зьявіўся да караля: «...Па загаду вашае каралеўскае міласьці мы з вялікім болям і сьцісьненнем нашага сэрца змаглі вымагчы ў нас згоду (на умовы праектаванае вуні), але як гэта нам балюча, таго не магчыма выказаць словамі, бо-ж мы завабязаны дбаць аб

33) Cytujtu pavodla: Antoine Martel, op. cit., star. 180.

34) Piotr Zubowicz. — Białorus i Białorusini. «Praca», Nr. I, styczeń 1910.

нашай бацькаўшчыне, як яе добрыя сыны, і старца аб яе дабры, колькі належыцца і колькі ў нас ёсьць сілы, і ваша каралеўская міласць і ўсе тут сабраныя могуць пасьведчыць, што мы паводзілі нашае сілы, як толькі маглі, абаранялі нашу бацькаўшчыну, каторую захавалі цэлую да гэтага часу коштам нашае крыві і жыцця. Калі-ж цяпер уступаем, дык толькі перад доляю і часам... А таму, што ўжо нам няма больш да каго звяртацца па помач скрамя Бога і вашае каралеўскае міласці... дык просім, каб ваша каралеўская міласць так давёў да канца гэтую справу, каб яна ня прынесла панявольнення і ганьбы нам і патомкам нашым... (тут горка заплакаўшы, Хадкевіч стаў на калені разам з усімі дэлегатамі і прадаўжаў). Не дапусьці-ж, ваша каралеўская міласць, паньбы, каб гэты акт быў так завершаны, каб на нас не асталася ніякае плямы... Нам і нашым унукам было-б вельмі балюча, калі-б з часам выявілася, што на гэтыя справы трэба глядзець замест з міласцю — з горыччу, абы нас абвіняць, што мы не разумелі свайго панявольнення³⁵).

Нажалі голас дэпутатаў Вялікага Княства ня быў выслуханы. Засьляпленне ўзяло верх і прыйшло горкае панявольненне краю з усімі дзяржаўнымі і культурнымі ўстановамі, а ў першую чаргу Каталіцкае і Праваслаўнае Цэркваў. Аднак трэба дадаць, што беларусы ніколі не зракаліся сваіх прыродных правоў на незалжнасьць і пры кожнай нагодзе больш або менш голасна заяўлялі аб гэтым там, дзе толькі мелі магчымасьць. Наагул пакуль вёўся наступ палянізацыі ня спынялася і барацьба супраць яе, а самая палянізацыя хоць збольшыла, крыху польскі народ коштам рэнэстаў, але стварыла ўзаемны недавер усіх калішніх няпольскіх народаў Вялікага Княства да палякаў і спрычыніла вялікую шкоду для рэлігійнага жыцця.

Што да глыбіні і да шырыні палянізацыйнага працэсу, дык яго найчасцей перабольшваюць і палякі і беларусы. Да гэтага часу поўнасьцю спалянізаванымі можна лічыць толькі беларускіх магнатаў. Затое ў ніякім выпадку нельга залічыць да палякаў беларускае каталіцкае сяляства, бо-ж у шматлікіх каталіцкіх парахвіях у гадох 1917-1919 самыя вернікі актыўна змагаліся за беларусізацыю рэлігійнага жыцця, а ў гадох 1942-1943 можна было бачыць, як гэтыя вернікі тысячамі правілі ў сваіх дакумантах польскую нацыянальнасьць на беларускую. Асобнае мейсца ў польска-беларускіх дачыненнях займае беларуская шляхта. Шмат хто яе лічыць так-жа поўнасьцю спалянізаваную, як і магнатаў, але і калісь і цяпер не заўсёды такі пагляд адказвае праўдзе. Поў-

насьцю спалянізавалася толькі багацейшая шляхта — памешчыкі, а бяднейшая бадай усюды яшчэ захавала хоць трыглушаную беларускую сьведамасьць. Ня трэба забывацца, што якраз з гэтага асяродзьдзя выйшлі першыя дзеячы на ніве беларускага адраджэньня. Ужо не адзін дасьледнік беларускага мінулага звярнуў увагу на гэты факт і шукаў прычынаў абуджэньня беларускае сьведамасьці ў тых людзей, якіх афіцыйна зарахоўвалі да спалянізаваных. Зацікаўленых адсылаем да паважнае працы на гэтую тэму а. Адама Станкевіча³⁶). Ясна, што калі-б пад уплывам палянізацыі беларуская шляхта зусім страціла сваю беларускую сьведамасьць, не змаглі-б яе абудзіць ніякія прычыны. Наперакор усёй жа прапагандзе факт астаецца фактам, што ані насільнае зараханьне беларускае шляхты да палякаў, ані каталіцызм у форме «польскае веры» не перашкодзілі, каб з гэтага асяродзьдзя выйшлі першыя беларускія адраджэнскія дзеячы, наадварот каталіцкае веравызнаньне было немалою падтрымкаю ў іх працы на карысьць Беларусі. Можна спытаць сябе: як-бы сёньня выглядаў беларускі вызвольны рух, калі-б яго не пачалі: Ігнат Онацэвіч (1787-1782-1842 (так-жа сын вуніяцкага сьвятара), Ян Баршчэўскі 1790-1851, Аляксандар Рыпінскі, Францішак Савіч, Ян Чачот 1797-1847, Паўлюк Бахрым 1805-1891, Арцём Дарэўскі-Вярыга, Вінцук Дудін-Марцінкевіч 1807-1884, Адам Кіркор 1812-1886, Вінцэсь Каратынскі 1828-?, Аляксандар Ельскі 1834-1916, Францішак Багушэвіч 1840-1900, Ян Няслухоўскі (Лучына) 1851-1897, Ігнат Грынявіцкі 1856-1881, Адам Гурыновіч 1868-1894, Казімер Кастравіцкі (Карусь Каганец) 1868-1918, Антон Лявіцкі (Ядвігін Ш.) 1870-1922, Альбэрт Паўловіч 1875-1920, Алёзія Пашкевічанка (Цётка) 1876-1916, Андрэй Зязюля (к. Аляксандар Астравіч) 1872-1921, Праф. Браніслаў Эпімах-Шыпіла ?-1934, Іван Луцкевіч 1881-1919, Іван Луцэвіч (Янка Купала) 1882-1942 і інш.? Як-бы бяз гэтых і іншых малодшых каталікоў выглядаў беларускі рух, хай адкажуць тыя, што яшчэ сёньня не перастаюць ісьці на павадку варажае супрацькаталіцкае прапаганды наагул а ў адносінах да беларусаў каталікоў у асаблівасьці.

На эміграцыі больш чым дзе ёсьць адзіная ў сваім родзе нагода і тым што вялі палянізацыю і тым, што цярпелі ад яе, пазнаць сапраўднае аблічча каталіцызму і сьцьвердзіць, як недарэчнаю была палітыка атоесамліваньня каталіцызму з польскасьцю. Да таго сучасныя абставіны на бацькаўшчыне паказваюць, якую вялікую шкоду яна спрычыніла для рэлігійнага жыцця. У інта-

³⁵) Дневникъ Люблинскаго сейма 1569 года. Соединение Великаго княжества Литовскаго съ королевствомъ Польскимъ. С. Петербургъ, 1869, стар. 468-471.

³⁶) Adam Stankevic. — Biełaruski chryscijanski ruch. Vilnia 1938. Adnosna zakranienaje temy hladzi razdz eł: Vytoki biełaruskaha chryscijanskaha adradzennia.

рэсе лепшае будучыні беларускага народу і для лепшых суседзкіх узаемадчыненьняў неабходна паправіць калішнія памылкі. Пры добрай волі гэта зусім магчыма. Тым-жа, што засьлепленыя расейскаю прапагандаю, не перастаюць атакаваць Каталіцкае Царквы ў супольным фронце з бальшавікамі, можна сказаць адно: той хто сапраўды

жадае лепшае будучыні беларускаму народу, мусіць шчыра ўспамагаць Каталіцкую Царкву, ўжэ хопь-бы дзеля таго, што ніхто іншы акрамя яе ня зможа адрабіць таго, што ёй нейкім чынам прыпісваюць.

а. Л. Гарошка

Айцец Адам Станкевіч

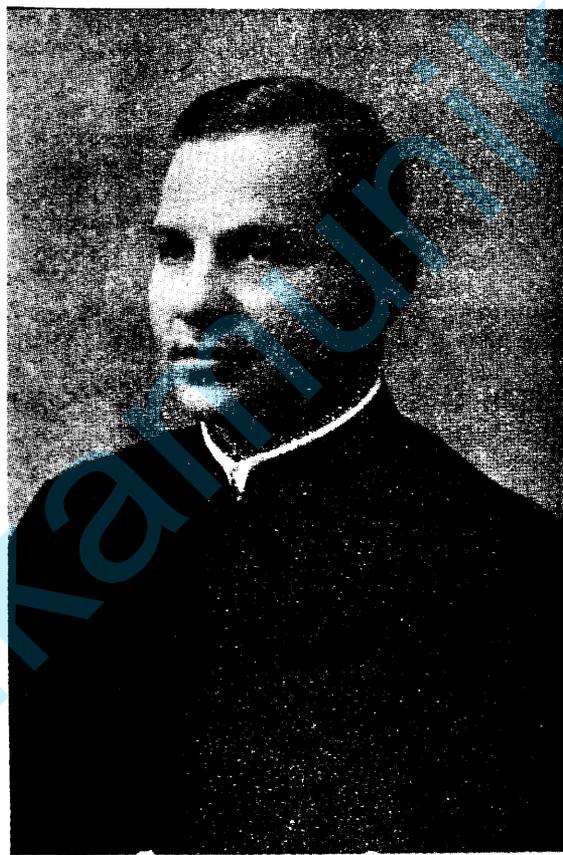
Аб долі беларускіх каталіцкіх сьвятароў на бацькаўшчыне мала што можна даведацца на эміграцыі. Да таго нешматлікія весткі, якія часам адносяцца іх і зьяўляюцца, прыходзяць вельмі апозьнена і няраз супярэчаць адна другой. Гэтак маецца справа і з весткамі аб айцу Адаму Станкевічу. Ужэ колькі разоў даходзілі пагалоскі аб яго арышце і нават аб сьмерці, потым аб ссылцы, і зусім нядаўна вельмі кружнымі дарогамі паведамлена, што а. Адам ня жыве. На эміграцыі няма магчымасьці спраўдзіць верагоднасьць гэтае сумнае весткі. Калі-б, нядай Бог, вестка была праўдзівая, дык няма ведама, ці хто з суродзічаў кінюў на ягоную магілу грудку зямлі, хто памаліўся за яго душу, хто палажыў на магілу кветку... Каб ушанаваць памяць аднаго з найбольш дзейных змагаюў на беларускай рэлігійнай ніве, замест вянка на ягоную далёкую магілу прысьвячаем яму гэтых некалькі радкоў шчырага прызнаньня і пашаны.

Рэдакцыя

Адам Станкевіч радзіўся 24.XII.1891 году ў сялянскай пабожнай сям'і ў в. Арляняты Крэўскае воласьці Ашмянскага павету. Як кожны сялянскі сын на Беларусі малы Адам пачаў прайходзіць сваю першую жыццёвую школу, пасучы каровы. Грамадзе Адам навучыўся задоўга перад школяю з польскае кніжкі да набажэнства і з расейскага

буквара так, што мог чытаць «паважныя» кніжкі свайго старэйшага брата, Влентына, які вучыўся ў недалёкіх Барунах.

Да навукі малы Адаць гарнуўся вельмі ахвотна, але ў іх вёсцы ня было школы. Калі яму было

дзесяць гадоў бацькі пастанавілі аддаць яго ў царкоўна - прыхадзкую школу ў Барунах, хоць з рэлігійнага гледзішча для каталікоў яна была вельмі няспрыятліваю, але да другога школы — народнага вучылішча, што было ў Крэве за 7 км. ад Арлянятаў, была вельмі блага дарога. Выбіраючы школу, бацька Адася — Вінцэнт ня ведаў як сьлед аб яе ўзгадаваўчых мэтадах, таму і завёз сына ў Баруны і там знайшоў яму кватэру ў мешчаніна Юрэвіча, дзе кватэраваліся работнікі, што рамонтавалі калішні пабэзыльянскі манастыр. Гэтыя работнікі надоўга асталіся ў памяці Адася. Яны былі расейцы-стараверы і вечарамі заўсёды пілі гарэлку ды сьпявалі паганяя лесні. Цяжка было вучыцца ў гэтым асяродзьдзі, а ў школе было яшчэ цяжэй, дзе толькі за тое, што хрысьціўся пляцю пальцамі Адаць атрымаў апляху

ад настаўніка. У школе ня прызнавалася абсалютна нікага іншага веравызнаньня акрамя праваслаўнага і Адаць, не зважаючы на тое, што быў каталік, мусіў выконваць усе прыпісы Праваслаўнае Царквы і сьпяваць у клірасе.

Баруны належалі да Гальшанскае Парахвіі. І

вось калі гальшанскі вікарны ксёндз у 1901 г. ездзіў па калядзе ў Барунах і, зайшоўшы да Юрэвіча, даведаўся ад Адася пра адносінны ў школе, дык казаў яму, каб безадкладна кінуў Барунскую школу ды пераязджаў у Гальшаны. У сярдзіне школьнага году змяняць школу было нязручна, дык прыйшлося пабыць у Барунах да вясны. На наступны школьны год Адаць быў ужо ў Гальшанах. Там ён прабыў ад 1902 да 1904 году. У Гальшанскай народнай школе вучняў-католікаў вучыў рэлігіі майсцовы ксёндз. Кватэру у Гальшанах Адаць меў так-жа шмат лепшую, як у Барунах. Тут ён кватэраваўся ў пабожнага і працавітага шаўца Гармсэвіча і хутка зжыўся з сям'ёю гаспадара быццам з раднёю.

Навука ў Гальшанскай школе Адаму йшла лёгка. Але больш чым школаю ён цяпер цікавіўся касцёлам і рэлігійным жыццём. Усе вучні каталікі стараліся прыслужваць да імшы і трэба было мець шмат вытрываласці і стойкасці, каб раніцаю першым дастаць у захрыстыяна ксёнджу ды выйсці з ксяндзом да аўтара. Няраз у святых Адам меў у касцёле ад цямна да цямна, каб магчы прыслугоўваць ува ўсіх набажэнствах.

Па сканчэнні Гальшанскае школы адбыўся экзамін у суседняй Міхалоўшчыне. Прайшоў ён памысна.

Восенню 1904 г. бацькі выправілі Адама на далейшую навуку ў гарадзкое вучылішча ў Ашмяне. Уступны экзамін прайшоў добра, і добрым быў увесь далейшы курс у вучылішчы. Праўда не да ўсіх прадметаў Адам меў аднолькавае зацікаўленне; з матэматыкі часам накульгваў, затое вызначаўся ў гуманістычных прадметах. Якраз у тым часе адбылася ў Расеі рэвалюцыя 1905 г., якая сталася для Адама важным дзеянікам паглыблення рэлігійнага, нацыянальнага, сацыяльнага і палітычнага паглядаў. У Ашмянскай школе так-жа адбылася забастоўка з частковым поспехам і няўдачамі — быў перанесены кудысь нялюбы ўсім інспектар, але пры гэтым былі арыштаваны два найбольш любяы настаўнікі. У тым часе стала перад Адамам ува ўсёй сваёй вострыні рэлігійная праблема. Будучы каталіком лацінскага збраду, таго абраду, які пашулярна называўся «польскаю вераю», ён сябе не пачуваў палякам, больш таго — лічыў сябе беларусам, але ў школе ўвесь час настаўнікі паўтаралі, што «рускія дзеляцца на Вялікарусаў, Маларусаў і Беларусаў» і гэта стварала для Адама праблему рускасці, якую канчаткова вырашыў толькі ў сэмінарыі.

Да ўмацавання беларускае нацыянальнае сьведомасці шмат прычынілася «Наша Ніва», з якою Адам стрэнуўся ў 1908 г., а ў наступным годзе стаўся яе карэспандэнтам. Немала ўплыў на яго меў так-жа айцеш Адам Лісоўкі, які будучы студэнтам Каталіцкае Духовнае Акадэміі ў Пецярбурзе пісаў лісты да бацькоў пабеларуску і

падчас канікулаў у роднай вёсцы гаварыў з сялянамі пабеларуску, даваў ім чытаць беларускія кніжкі. Ад яго ў рукі Адама трапілі «Дудка беларуская» і «Смык беларускі» Фр. Багушэвіча.

Па сканчэнні гарадзкога вучылішча трэба было думаць, што рабіць далей. Каб уступіць у гімназію і потым на універсітэт, не дазвалялі матэрыяльныя магчымасці бацькоў Адама. Некаторыя ягонныя школьныя сябры пайшлі ў юнкерскую школу ў Вільні з намерам стацца афіцэрамі царскае арміі і заахвочвалі яго пайсці сыледам за імі, але пазнаёміўшыся бліжэй з жыццём ваеннае моладзі тае школы, рашуча адкінуў думку аб вайскавай кар'еры. З маленства Адам меў вялікае зацікаўленне да касцёла і нахіл да духоўнага стану. І вось цяпер, калі паважна думаў аб далейшым выбары свае жыццёвае дарогі, летам 1908 г. стрэнуўся з айцом А. Лісоўскім у ягонаі роднай вёсцы Каранды, што была недалёка ад Арлянятаў. Гутарка з ім і асабліва з ягоным бацькам канчаткова ўмацавала жаданне стацца святаром. Але з ашмянскага гарадзкога вучылішча нельга было ўступіць у Сэмінарыю — трэба было дапоўніць некаторыя прадметы, як: лаціна, матэматыка, гісторыя і замежная мова. Вялікую дапамогу ў перамозе гэтых недахопаў зрабіў стары Лісоўскі. Ён завёз Адама ў Вільню, там знайшоў для яго настаўніка і кватэру ў Новай Вілейцы.

Вясною 1910 г. Адам паехаў у Маскву здаваць экзамін за 4 кл. гімназіі пры Вучэбным Вокрузе. Гэты экзамін можна было здаваць і ў Вільні, але тут пры падобных экзамінах шмат «рэзалі», а ў Маскве было лягчэй, вась-жа для большае пэўнасці экзаміну давалася пазнаць старую Маскву. Экзамін прайшоў памысна і восенню таго-ж году адбыўся так-жа памысны ўступны экзамін у Віленскую Каталіцкую Духовную Сэмінарыю.

У Сэмінарыі адначасна з навукаю Адам шмат чытаў кнігаў з галіны філзафіі, агульнае гісторыі і гісторыі Беларусі. Ягонны сябры сэмінарысты былі пераважна апалечаныя беларусы. Вось-жа ўвайшоўшы ў курс сэмінарыйнага жыцця, паволі пачаў вельмі сыстэматычную ўсведамляющую працу між сяброў, спачатку аднакурснікаў, а потым і ў старэйшых курсах. Адны з іх нясьмела прызнаваліся да беларускасці, іншыя не. У Сэмінарыі было нямала летувісаў, яны наагул да беларусаў адносіліся спагадна.

У 1911 г., калі Адам быў ужо на другім курсе, каля яго згуртавалася больш дзесятка сьведомых беларусаў. Цяпер можна было падумаць аб залегалізаванні беларускага гуртка перад сэмінарыійнымі ўладамі. Душою арганізацыі быў Адам і ён зьявляўся да рэктара ў гэтай справе. Рэктар спачатку меў некаторыя засьцярогі да гуртка, баючыся, каб беларускі рух ня прынёс шкоды Каталіцкай Царкве, але калі пачуў ад Ада-

ма, што беларусы імкнуцца да таго, каб з беларускага адраджэння была так-жа карысьць і для каталіцызму, дык дазволіў на існаваньне гуртка і беларускае бібліятэчкі пры ім, але з умоваю, што кніжкі, якія будуць прыходзіць у бібліятэчку, ён мусіць перш сам пераглянуць.

Праца беларускага гуртка ў Сэмінары хутка дала добрыя вынікі. У штогодніх вечарох перад запускам зьявіліся ў праграме беларускія нумары; лік сьведомых беларусаў між сэмінарыстаў паволі ўзрастаў.

Па сканчэньні Сэмінары Адам пастанавіў вучыцца далей. Восеньню 1914 г., не зважаючы на ваенны час, ён ужо быў у Пецярбургскай Каталіцкай Духоўнай Акадэміі і там 28-ХІІ (па старому стылю) атрымаў сьвятарскае сьвячэньне.

У Акадэміі і для навукі, і для рэлігійнае, і для нацыянальнае працы было вельмі шырокае поле. Тут ужо існаваў беларускі гурток з багатаю бібліятэкаю. Да таго была аграмадная акадэмічная бібліятэка. У пецярбургскім унівэрсытэце быў беларускі студэнцкі гурток. Наагул беларуская калёнія ў Пецярбурзе была даволі актыўная. Там паўстала першая легальная беларуская арганізацыя ў 1902 г. «Круг беларускае народнае прасьветы і культуры», там у 1906 г. зарганізавалася першая беларуская выдавецкая супалка «Загляне сонца ў наша ваконца». З усімі гэтымі арганізацыямі айцец Адам быў у блізкай лучнасьці і ў першую чаргу з лянэрам беларускага адраджэнскага руху праф. Бр. Эпімахам-Шыпіллаю.

У акадэмічным беларускім гуртку а. Адам адразу быў выбраны сакратаром, а ў 1916 старшынёю і займаў гэтае становішча аж да сканчэньня Акадэміі ў 1918 г. (Гэта быў апошні год яе існаваньня).

У Акадэміі былі два факультэты: дагматычна-біблейны і маральна-праўны. Айцец Адам студыяваў на гэтым другім. Перад канцом студыяў, здаўшы ўсе экзамены і залікі, ён атрымаў іступень кандыдата кананічнага права і быў узяўся за магістэрскую працу на тэму: «Навука сьв. Тамаша Аквіната аб сям'і ў параўнаньні з сучаснай тэорыяй аб вольнай любові», але калі ўжо зрабіў самае важнае ў падрыхтоўчай навуковай працы, закінуў зусім далейшыя студыі свае магістэрскае працы і заняўся студыямі моваў і філізафічных ды грамадзкіх праблемаў.

Ужо ў 1916 г. а. Адам напісаў колькі артыкулаў у газеты «Сьветач», «Дзяньніца», а калі ў 1917 г. зьявілася «Крыніца», ён навязаў з яе рэдакцыяю блізкае супрацоўніцтва.

У траўні 1917 г. заснавалася ў Петраградзе Беларуская Хрысьціянская Дэмакратычная Злучнасьць і а. Адам адразу стаўся яе актыўным сябрам, а потым стаўся яе фактычным кіраўніком.

Год 1917 наагул вызначаецца вялікімі пераменамі. Пасьля лютаўскае рэвалюцыі на ўсім аб-

шары быўшае Расейскае імперыі адбываліся паважныя нацыянальныя і рэлігійныя ўзрухі. Не зважаючы на тое, што ў тым часе праз Беларусь прайхадзіў ваенны фронт і цяжыла ваеннае становішча, беларускі вызвольны нацыянальны і рэлігійны рух мацнеў з дня на дзень. У Менску 24-25/V 1917 г. адбыўся першы зьезд беларускага каталіцкага духавенства, на якім абмяркоўваліся найбольш актуальныя пытаньні беларускага рэлігійнага жыцьця. На гэтым зьездзе а. Адам чытаў рэфэрат аб беларускім руху і ягоных адносінах да рэлігійнага жыцьця. Некаторыя жаданьні, выказаныя на Зьездзе часткава пачалі ажыццяўляцца ў тым-жа годзе. Магілёўскі архібіскуп дэ Ропп ў 1917 г. афіцыйна дазволіў беларускія казаньні і 21. VII ў прысутнасьці архібіскупа а. Адам меў першае казаньне пабеларуску ў Дзісьне.

Вясною 1918 г. айцец Адам скончыў акадэмічныя студыі і з вялікімі клопатамі прабраўся на Беларусь, але, не дайшоўшы да Вільні праз усю весну і лета жыў у айца Шутовіча ў Барадзенічах, гаворачы беларускія казаньні ў ваколічных касцёлах. Толькі восеньню 1918 г. з вялікімі цяжкасьцямі яму ўдалося атрымаць ад нямецкіх акупацыйных уладаў дазвол прыехаць у Вільню. У Віленскім біскупстве тагачасны польскія кіраўнікі стрэнупі яго няпрыхільна і хутка адправілі ў польскую парахвію (Драгічын над Бугам). На шчасьце ў тым-жа 1918 г. прыбыў у Вільню Я. Э. Юры Матулевіч, які дазволіў а. Адаму вярнуцца ў Вільню і заняцца грамадзкаю працаю.

Якраз калі а. Адам зьявіўся ў Вільні, там адчыніўся унівэрсытэт і гэта выклікала жаданьне дапоўніць свае студыі. Ён прыватна яшчэ два гады наведваў праўны факультэт. Але на студыі яму аставалася вельмі мала часу, бо трэба было рэдагаваць «Крыніцу», удзельнічаць у Камітэце Помячы Ахвярам Вайны, выкладаць каталіцкую рэлігію ў Беларускай Гімназіі, і інш. Восеньню 1921 г. распачаліся ў Вільні рэгулярныя набажэнствы для беларусаў католікаў і а. Адам шпэнядзелі гаварыў беларускія казаньні. У далейшым на яго плечы ўзвалываліся ўсё новыя і новыя абавязкі.

Падчас першых выбараў у першы польскі сейм 1922 г. а. Адам быў выбраны беларускім паслом. Тады бараніў беларускую справу ня толькі на сэймскай трыбуне, але так-жа і ў кругох замежных дыплёмаў.

Праз сваю кіпучую дзейнасьць ужо у той час а. Адам здабыў такі вялікі аўтарытэт у беларускім грамадстве, што калі ў 1924 г. менскія беларусы распачалі стараньні аб беларускім каталіцкім біскупе, дык адразу зьвярнуліся да яго, каб згадзіўся быць кандыдатам на гэтае становішча, але дзеля шматлікіх прычынаў праект ня быў ажыццяўлены.

Па сканчэньні пасольскае кадэнцыі ў 1926 г.

а. Адам прысьвяціў шмат увагі навукова-выдавецкай дзейнасці. Заснаваў у Вільні беларускую друкарню ім. Фр. Скарны, якая сталася найбольш плодным цэнтрам беларускага друкаванага слова ў Заходняй Беларусі. Адуль штогод выходзіла некалькі беларускіх кніжак і там друкавалася некалькі беларускіх пэрыёдыкаў: «Беларуская Крыніца», «Хрысціянская думка», пад рэдакцыяй самога айца Адама, «Шлях моладзі» ад 1932 г., «Саматомач» ад 1935 г., «Катосьсе» ад 1937 г. Для матэрыяльнага забеспячэння беларускае рэлігійнае прэсы ў 1928 г. ён заснаваў Беларускае Каталіцкае Выдавецтва.

За сваю працу на беларускай ніве а. Адам меў шмат прыкрасыяў ад польскіх духоўных уладаў. У 1926 г. Віленскі архібіскупскі пасада заняў Я. Э. Ялбжыкоўскі, ведамы, з крайняга польскага шавінізму і варажасці да ўсяго беларускага. Ён часта заклікаў да сябе а. Адама ды рабіў дажоры і пагрозы за ягоную дзейнасць. Калі-ж ніякія пагрозы не змянялі кіручае працы а. Адама, тады 10. XII. 1928 г. архібіскуп Ялбжыкоўскі забараніў вернікам у сваёй дыяцэзіі належаць да Беларускае Хрысціянскае Дэмакратыі, чытаць «Беларускую Крыніцу» і асобным загадам забараніў а. Адаму супрацоўнічаць у «Беларускай Крыніцы» і, ведама-ж, належаць да БХД. Гэтая забарона мела на мэце скампрамітаваць беларускі каталіцкі рух, але ў сапраўднасці скампрамітавала самота архібіскупа.

Калі польскі наступ на беларускі рух гвалтам зменшваў поле беларускае культурнае і рэлігійнае дзейнасці, тады а. Адам пачаў больш прысьвячаць часу навукова-публіцыстычнай дзейнасці. С-пад ягонага пяра выйшла каля дзвюх тысяч артыкулаў ў розных газетах і часопісах; ён напісаў больш дзесятка ўступных разьдзелаў да розных кніжак, якія падрыхтаваў да выдання і выдаў 17 уласных кніжак: 1) «Беларуская мова ў школах Беларусі XVI і XVII ст.» — 1928, 2) «Родная мова ў сьвятых» — 1929, 3) «Францішак Багушэвіч, яго жыццё і творчасць» — 1930, 4) «Вітаўт Вялікі і Беларусы» — 1930, 5) «Казімер Сваяк; нарыс аб ягонай ідэалёгіі» — 1931, 6) «Кастусь Каліноўскі, «Мужыцкая праўда», і ідэя незалежнасці Беларусі» — 1933, 7) «Праф. Браніслаў Эпімах-Шыпіла. З яго жыцця і працы» — 1935, 8) «Да гісторыі беларускага палітычнага вызвалення» — 1935, 9) «З жыцця і дзейнасці Казімера Сваяка» — 1936, 10) «Магнушэўскі, Паўлюк Бяхрым, Баброўскі» — 1937, 11) «Божае слова на нядзелі і сьвяты» — 1938, 12) «Лекцыі і Эвангеліі на нядзелі і сьвяты» — 1938, 13) «Міхал Забэйда-Сумішкі і беларуская народная песьня» — 1938, 14) «У чэсьць 950-годзьдзя хрышчэння Беларусі» — 1938, 15) «Беларускі хрысціянскі рух — 1939, 16) «Хрысціянства і Бела-

рускі Народ» — 1940, 17) «Вучыся і маліся. Малітаўнічак» — 1944.

У сваёй рознакай працы а. Адам зьвяртаў асаблівую увагу на кантакты з прадстаўнікамі тых народаў, якія спрыялі беларусам.

З момэнтам калі польскі супрацьбеларускі наступ прыняў формы вострага адміністрацыйнага тэрору, дня 28. XI. 1938 г. зьявіўся загад Віленскага ваяводы аб высяленьні а. Адама Станкевіча, разам з а. Талочкам і інж. Клімовічам з прыгранічнае паласы. Стаўшыся выгнанцам з роднага абшару, ён не пакідае зусім бацькаўшчыны, асяляецца ў Слоніме і, не зважаючы на востры паліцыйны надзор, прадаўжае сваю навуковую працу. Самое высвятленьне толькі спачатку прыгнобіла а. Адама, але хутка яно сталася штуршкам да больш упорыстае працы, бо і так папулярная ягсная асоба праз высяленьне сталася паўсюдна ведамаю і дарагаю кожнаму сьведамаму беларусу; такое прызнаньне было яму вялікаю маральнаю падтрымкаю. Таму ў процівагу акту высяленьня беларусы ў Вільні заснавалі ў 1939 г. камітэт для падрыхтоўкі ўрачыстага ўшанаваньня 25-годзьдзя ягонага сьвятарства. Ваенныя падзеі на некаторы час былі затрымалі працу камітэту, але калі праз два тыдні ў верасьні 1939 г. ад польскае ганарыстае ўлады не асталося і чэпалаху, а. Адам вярнуўся ў кастрычніку 1939 г. у Вільню і там 14 студзеня 1940 г. Беларускія жанчыны падарылі яму вышыты арнамант і альбу, у якіх сам юбіляр адправіў урачыстую імшу падзякі ў перапоўненым касцёле сьв. Мікалая. Таго-ж дня адбылася акадэмія на яго чэсьць з шматлікімі прамовамі беларускіх і іншанацыянальных прадстаўнікоў. Віленскія беларуская, летувіская і польская прэса прысьвяцілі яму спэцыяльныя артыкулы.

За кароткі час летувіскае ўлады ў Вільні а. Адам зарганізаваў беларускую дзяржаўную прагімназію і беларускую пачатковую школу. Беларускі арганізацыйны рух на кароткі час быў аформіўся як Беларускі Цэнтр ў Летуве, на старшыню выбрана а. Адама.

Калі 15. V. 1940 г. бальшавікі канчаткова апанавалі Вільню, а. Адам мусіў спыніць сваю грамадзкую працу, але калі ў наступным годзе Вільню занялі немцы, ён з неслабеючаю энэргіяю бярэцца аднаўляць разбураныя бальшавікамі беларускія інстытуцыі хоць і ў тых невялікіх рамках, на якія дазваляла акупацыйная ўлада. Дзякуючы ягоным стараньням адноўлена ў Вільні Беларускую Гімназію і на пачатку 1944 г. ён змог яшчэ выдаць невялікі малітаўнік для вучняў каталікоў.

У ліпені 1944 г. бальшавікі зноў занялі Вільню, Цяпер беларуская праца так і самай Вільні, як і ў Віленшчыне была строга забаронена. Чырвоны тэрор пад прэтэкстам ваеннае навалы пачаў вынішчаць ўсё беларускае, у першую чаргу інтэлігэнцыю, якая адважылася астацца на баць-

каўшчыне. Як звычайна, робяць злачынцы, усе свае крываваыя ўчынкi бальшавікі прыкрывалі жуткаю моўчанкаю. Весткі, якія ў тым часе пранікалі з бацькаўшчыны, былі няпэўныя і часам супярэчныя. Раз даходзілі чуткі, што а. Адам быў арыштаваны ў канцы лета 1944 г. і загінуў у турме НКВД, іншы раз паведамлялі, што ён працуе на паравозі ў Беластоцкыне. Тады аўтар гэтых радкоў лістоўна звярнуўся ў канцылярыю віленскае мітраполіі, якая мясцілася ў Беластоку з запытаннем аб долі а. Адама Станкевіча. На ліст прыйшоў кароткі адказ 25. 2. 1948 г., што «а. Адам Станкевіч далей прабывае ў Вільні». Як прабывае і што робіць? — аб гэтым не казалася ні слова. Толькі нядаўна амаль адначасна з'явіліся дзве весткі, што а. Адам два гады таму быў арыштаваны і высланы ў канцэнтрацый-

ны лагэр, а другая вестка, больш сумная (хоць і ня зусім пэўная), што ён памёр на Салавецкіх аблоках у канцы 1955 г.

Смерць айца Адама Станкевіча ёсць вельмі вялікаю стратаю для беларускага народу і ў сённяшніх умовах тым больш балючая, што нават немагчыма хоць у дробнай часці злажыць яму тую пашану, на якую ён заслужыў. Праўда праз усё сваё жыццё ён ня шукаў сабе ані славы, ані пошасцяў; аддаўшы раз і назаўсёды ўсяго сябе на ахвярную службу для збаўлення людзкіх душ, ён у першую чаргу ахвяроўваў сябе штодня ў сьвятой Службе Божай за родны беларускі народ, а ў сваёй няўспушчай дзейнасці рабіў усё, што толькі было ў яго сілах і магчымасцях, каб прычыніцца да лепшае будучыні свайго народу.

а. Л. Гарошка

Апошнія гады жыцця ўладыкі Андрэя Цікоты

Сёлета некалькі каталіцкіх святароў змагло выйсці з савецкіх лягэраў прымуовае працы і прыехаць у вольны свет. Адзін з іх, айцец Шалей, які даўжэйшы час працаваў разам з беларускімі айцамі Марыянамі ў Харбіне, дзякуючы нязвычайнаму Божаю правіду, меў магчымасць даведацца аб апошніх гадах жыцця і цяперня ўладыкі айца Андрэя Цікоты. Тут падаём у скарыце ягонае сьведчаньне.

Як толькі кітайскія камуністычныя войскі занялі Харбін, дык па загаду з Масквы ў канцы 1948 году арыштавалі ўсіх каталіцкіх святароў у гэтым горадзе і між імі ўсіх беларускіх айцоў Марыянаў, якія там працавалі ад 1928 г. Усіх беларускіх святароў перадалі расейцам, а тыя іх пратрымалі цэлы год бяз суду ў прыгранічных сібірскіх лягэрах і турмах, збіраючы матэрыял для судовага працэсу. Суд адбыўся на аснове выдуманых абвінавачаньняў, як гэта звычайна робяць бальшавікі адносна духавенства. Пазасуджавалі айцоў на розныя кары і парасялялі па розных лягэрах. Айца Цікоту некаторы час трымалі ў адзіночнай камэры пад асаблівым рэжымам. Незабавам да яго з'явіўся афіцэр МВД і абяцаў свабоду, калі згодзіцца перайсьці на праваславіе і ачоліць у БССР Беларускаю Праваслаўную Аўтакефальную Царкву. На такую прапанову а. Цікота нічога не адказаў. Некалькі тыдняў пасля гэтага з'явіўся да яго гэнэрал МВД з

тою-ж прапановаю і абяцанкамі, паясьняючы пры тым, што а. Цікота мусіў-бы старацца прыгнучь беларусаў каталікоў у лона Бал. Аўтак. Царквы і супрацоўнічаць з урадаўцамі МВД у кіраўніцтве Царквою. Гэтую прапанову а. Цікота катэгарычна адкінуў.

Пачаліся пагрозы, потым страшэнныя мукі, і фізычныя і маральныя, але яны не зламалі яго. Ад катаваньняў і недаяданьня а. Андрэй быў выснажаны да крайнасці; раны на целе не зажывалі; ад вопраткі асталіся толькі рызманы. Усё сваё цяперня ён перанесіў мужна, пахрысьціянску, ахвяроўваючы іх за свой народ. Быў ў некалькіх лягэрах. Апошнім часам знайходзіўся ў ваколіцах Караганды (Казахская ССР). Калі ўжо ад зняможаньня ня мог хадзіць, яго ўзялі ў шпіталь, дзе 21 лютага 1952 г. аддаў душу Богу.

Гэройская пастава ўладыкі Андрэя Цікоты зьдзіўляла нават загараваных на ўсё эмвэдыстаў. Афіцэр МВД, які меў даручэньне сачыць за ягоным кожным крокам, навярнуўся на каталіцызм і трапіў у няласку свайго начальства, быў арыштаваны і засуджаны ў лягэр прымуовае працы. Калі ехаў у назначаны лягэр, на адной з вузлавых сібірскіх станцыяў стрэнуў а. П. Шалея, які нядаўна быў выпушчаны на волю і вяртаўся ў Францыю, і перадаў яму па даручэньні пакойнага ўладыкі Андрэя, вышэйсказанае.

Парог за парогам

(Працяг 8-ы да апавяданьня «Няведамыя шляхі»)

Матуральны экзамін часта называюць вялікім парогам у жыцці гімназістаў. Вялікі — бо ня шмат гімназістаў да яго даходзіць і з тых, што даходзяць

нямала спатыкаюцца, пераступаючы праз яго, а ў некаторых з тых што пераступаюць, пачынае ў галаве кружыцца. Што і казаць, не дарма той па-

рог назвалі вялікім. Андрэй пераступіў яго ўдала і разам з невялікім гуртком сваіх сяброў, такіх-жа шчасліўцаў, як і сам, супольна азначыў гэтую падзею паводля адвечнага звычаю. Справілі банкет, як мае быць. На гэта ён збіраў амаль паўгоду дробныя ашчаднасьці з сваіх невялікіх заробкаў за лекцыі, каб не адставаць ад іншых нават у тым, што для яго было найцяжэйшым.

Як толькі заціх радасны гоман банкету, сьцьмілася і радасьць з атрыманае матуры. Пытаньне, якое ўжо ня раз не давала Андрэю супакою: што рабіць далей? — зноў вырынула на дзённы парадак і стала рубам. Адказаць на яго было вельмі цяжка. Праўда, гімназісты васьміклясьнікі задоўга перад матуральным экзамінам няраз у бурсе гаварылі на гэтую тэму, але найчасцей да нічога канкрэтнага не дагаворваліся. Кожны выяўляў толькі свое жаданьне, кім хацеў бы быць, але за выняткам некалькі чалавек, іншыя не маглі намеціць нейкага яснага пляну для асягненьня сваіх лятучыняў. Звычайна такія гутаркі канчаліся глыбокадумным: «пажывём — пабачым». І вось Андрэй, ды ня толькі ён, дачакаўся таго момэнт, калі трэба было накіраваць сваё жыцьцё на якісь новы жыцьцёвы шлях, але ня бачыў, куды лепш кінуцца, за што ўхапіцца, каб не змарнець. Некалькі ягоных сяброў паставілі скарыстаць з стыпэндый для будучых настаўнікаў, некалькі багацэйшых мяшчан разьлічвалі на бацькаўскую кішэню, а іншыя так апусьцілі галовы, як і Андрэй.

У папярэднія гады некалькі унівэрсытэцкіх стыпэндый давала павятовае староства, але ўжо вось другі год, як на няшчасьце, адтуль цяжка было штосьці атрымаць і актыўная калісь на школьнай ніве жонка павеатавага старшты цяпер прыціхла.

Матурысты розьяджаліся дамоў паволі. І Андрэй гэтым разам не сьпяшаўся дамоў. Ён збіраў весткі аб розных вышэйшых навучальных установах, аб умовах студый, але нічога адпаведнага для сваіх жаданьняў і магчымасьцяў знайсці ня мог. Напісаўшы пару лістоў да сваіх старэйшых сяброў, што ўжо былі студэнтамі, паставіў ехаць да хаты і чакаць да восені.

Разьвітаўшыся з сваім гарадзкім сябрам, які жыў недалёка ад акруговага суду, Андрэй паволі йшоў у бурсу. Трэба было йсьці пад гару па крутой вуліцы і ён крочыў спакая, час-ад-часу перачытваючы вывескі на варотах. Вось кінулася ў вочы прозьвішча знаёмага адваката. Заўсёды бачыў яго на канцэртах, якія ладзіла Беларуска Гімназія. Такі мілы і ветлівы, ня дзіва, што яго людзі паважаюць і любяць. Андрэй ведаў ягоны жыцьцёвы шлях і адчуваў спэцыяльную симпатэю да гэтага чалавека, бо быў так-жа як і сам сынам удавы. Калісь юнаком трапіў у Пецярбург і, працуючы сьлёсарам на фабрыцы, вечарамі ву-

чыўся і здаў экстэрнам матуру. Далей бяз нічыя помачы кончыў юрыдычны факультэт і вярнуўся на бацькаўшчыну, каб памагаць сяланам, абараняючы іх перад рознымі нахабнікамі. Адсьвяжыўшы ў памяці ягоны жыцьцяпіс, Андрэю раптам прыйшла шчаслівая думка:

— Вось як трэба рабіць! Няма чаго апуськаць галаву.

Падбадзёраны такою пастановаю, ён больш не разглядаўся па бакох, засьпяшаўся ў бурсу, Выходзячы на рынак на самым рагу вуліцы, ён чуць ня стукнуўся з якімсьці старэйшым панам, які так-жа кудысь сьпяшаўся.

— А, пане Протас, добры дзень! — прывітаўся сустрэчны.

— Добры дзень пану Пшыбыткоўскаму!

— Вось добра што вас стрэнуў. Чуў, што добра здалі матуру. Гратялюю, гратялюю!

— Дзякую.

— А вось ёсьць яшчэ адна здарэньне, аб якім вы бадай што ня ведаеце, а за якое вас варта так-жа пагратуляваць. Ваша вучаніца, Данута, перайшла ў сёмую клясу.

— Гэтага і трэба было спадзявацца.

— Гэта значыць, што ваша праца не пайшла на марна. Мы ўчора гутарылі аб вас, але думалі, што вы ўжо паехалі дамоў, а таму, што вы яшчэ ў Наваградку, дык я запрашаю вас сёньня на вячэру да сябе. Там будзе так-жа двох маіх знаёмых з Варшавы.

— Дзякую шчыра і з прыемнасьцю скарыстаў-бы з запросін, але я якраз збіраюся ехаць дамоў.

— Як збіраецеся, ваш родны хто прыехаў?

— Не, я на сваёй двухколцы!

— Дык з гэткаю падвадою і пачакаць нежале, таму ніякага «алі» ня прымаю. Вам дамоў няма чаго сьпяшацца і я вас запрашаю ад ўсяе нашае сям'і.

Андрэй бачыў, што пан Пшыбыткоўскі хоча нечым пахваліцца, магчыма варшаўскімі знаёмымі, і таму ад яго запросін выкруціцца нялёгка і нават няпрыемна, дык згадзіўся. Пры тым пачаўся сябе: чаму не скарыстаць з нагоды добра павячэраць?! Аднак вечарам ішоў на «вялікапанскі банкет» вельмі неахвотна, бо быў упэўнены, што яго запрасілі няшчыра і за сталом будучь сачыць за кожным рухам, так што і ежа ў горла ня пойдзе. Калі зайшоў у салён Пшыбыткоўскіх, дык быў моцна здзіўлены, што яго прынялі зусім ня так, як спадзяваўся. І гаспадары і варшаўскія госьці былі вельмі ветлівыя бяз ніякае штучнасьці. Госьці адразу навязалі з ім гутарку быццам з старым знаёмым.

З гутаркі Андрэй даведаўся, што варшаўскія госьці былі ўрадаўцамі: адзін з міністэрства земляробства — ён цікавіўся беларускім лесам, а другі супрацоўнік Цэнтральнага этнаграфічнага музэю

— гэты меў на мэце папоўніць дзвяную салю гэтага музэю беларускімі тканінамі і вышыўкамі. Яны абодва, ня ў прыклад мяйсцовым польскім урадоўцам, гаварылі аб беларусах бяз прыхаванне злобы. Відаць, каб зрабіць ім прыемнасьць, пан Пшыбыткоўскі і запрасіў Андрэя на вячэру.

За сталом пасадзілі Андрэя між ягонай вучаніцаю і ўрадаўцам з міністэрства земляробства Тадэушам Траецкім.

Перакінуўшыся некалькімі жартамі на тэму вячэры, раптам Траецкі спытаў Андрэя:

— Што вы думаеце рабіць далей?

— У тым цэлая бяда, што цяжка нешта талковае выдумаць.

— Я таму і пытаюся, што ўжо чуў ад пана Пшыбыткоўскага аб вашым палажэньні. Але хіба-ж вы будзеце старацца прадаўжаць навуку?

— Бязумоўна што так, толькі вось на перашкодзе стаіць шмат цяжкасьцяў, няма ведама ці ўсе іх удасца перамагчы.

— Пана Андрэю, — Траецкі перайшоў на фаміліярны тон — калі ў вас хапіла вытраваласьці перамагачь перашкоды да гэтага часу, дык чаму-б мела не ставачь на будучыню?! Кажуць-жа людзі, што Бог не дарма дае моладзі бурхлівую юнацкую сілу, але на тое, каб ёю карыстацца для ўладжаньня свайго жыцьця...

Андрэю зрабілася крыху ніжкава, што яго суняшачоць быццам нейкага лёгкадуха, які зняверыўся ў сябе. Ён рашучым рухам палажыў ложку на стол і, ня глядзячы на суседа, казаў:

— Так, гэта праўда, хоць і поркая.

— Ведаеце што, прыезджайце да нас у Варшаву, там ёсьць шмат магчымасьцяў крыху зьменьшыць тую горкасьць.

— Магчыма, але я там нікога ня ведаю, дык першыя крокі былі-б вельмі цяжкія.

— Але не зважаючы на гэта там вам будзе лягчэй уладзіцца чым дзе.

— А гэта чаму?

— Я вам скажу чаму. Вы толькі не падумайце, што з мяне кепскі польскі патрыёт, але праўды нельга схавачь; з вашаю нацыянальнасьцю у Варшаве, ці Пазнані шмат лягчэй знайсці помач у студыях чым на вашых радзімых абшарах. Што тут доўга гдумачыць, так ужо было заўсёды ў шматнацыянальных дзяржавах.

— Школа толькі што Варшава далёка, — ціха адказаў Андрэй і ледва ўстрымаўся, каб не дадаць, што яму немагчыма нават назьбіраць грошай на білет да Варшвы, але відаць Траецкі аб гэтым дагадаўся сам.

— Што значыць далёка ў цяперашнім зматарызаваным свеце?! Ведаеце што? Я вам магу прапачь добрую працу на некалькі тыдняў у лясніцтве. Там зможаце зарабіць і на дарагу і на які месяц, другі на ўтрыманьне.

— За такую працу я вам быў-бы вельмі ўдзячны.

— Працадаўцам буду я, сам, але працаваць трэба будзе аж у Налібоцкай пушчы. Згода?

— Ведама што згода!

— Ну вось гэтакім чынам і я скарыстаю і вы.

— Пана Траецкі — зьвярнуўся супрацоўнік з музэю — але я так-жа маю інтэрас да пана Андрэя, хацеў-бы зрабіць з ім пару экспэдыцыю ў ваколічныя вёскі.

— Думаю, што і на гэта знойдзецца час, калі-б толькі была ахвота.

— О, на такія экспэдыцыі ў мяне ахвоты хоць адбаўляй! — усміхнуўся Андрэй.

— Ага, пана Протас, — у гутарку ўмяшалася яго быўшая вучаніца — цяпер мы памянліся палажэньнямі, у мінулыя гады падчас вакацыяў я працавала, а вы адпачывалі, цяпер я буду гуляць, а вы будзеце працаваць!

Усе прысутныя ціскаліся засьмяяліся. Андрэй так-жа сьмяяўся і глядзечы сабе на рукі, паціраў пальцам далоні, на якіх штолета нарасталі вялікія мазалі, заўважыў:

— Вашае шчасьце, што гэтая замена вельмі ж няпоўная...

Да канца вячэры пераважна жартавалі. На разьвітаньне Андрэй дамовіўся з Траецкім дзе і калі маюць спаткацца. Ідучы дамоў сам сабе паўтараў:

— Якая-б была вялікая страта, каб адмовіўся ад запросінаў і ніколі-б аб ёй ня ведаў. На будучыню трэба мець гэта на ўвазе і не ратазейнічаць.

Назаўтра папалудні Андрэй ужо быў удома. Пасьля першае прывітальнага радасьці маці пыталася яго з лёгкім дакорам:

— Што-ж ты там так доўга рабіў пасля тых экзамінаў?

— Шукаў сьцежкі, каб неяк далей пайсьці.

Зось замест адразу спытацца «ці знайшоў?», бояжка паглядзела на аблічча сына, каб вычытаць на ім вынікі пошукаў. Тымчасам у хату страляю ўляццела Аленка, крычучы замест прывітаньня:

— Андрэйка! — і кінулася брату на шыю. Маці скарыстала з момэнту і хвартухом выцерла вочы. Аленка быццам у апраўданьне, што пакінула палюць лён і прыбегла дамоў, казала ні то да маці, ні то да брата:

— Я бачыла здалёк, як ты йшоў і адразу пазнала.

— Гэта-ж я тое ды сёе, а есьці дык і няма каб адразу дагадацца. — казалла маці і кінулася да дзьвярэй, — Садзіся, сыноч за стол, я зараз...

— А дзе-ж Габрусік, на пышы? — пытаўся Андрэй у сястры.

— Так, ён ужо сёлета зрабіўся вялікім пастухом.

Маці наставіла ежы на сталё быццам на пяцёх чалавек і калі Андрэй перакусіў першы голад, спытала:

— Ты казаў, што сьцежкі шукаў, а ці знайшоў-жа што?

— Пакуль што знайшоў зачэпку, а там далей Бог-Бацька.

— Якую зачэпку?

— Маю добрую працу на некалькі тыдняў у Налібскай пушчы, дык зараблю, каб было з чым пачынаць. Удома я пабуду ўсяго два дні.

— Ах мая....! Усяго два дні! Дык ты-б хоць крыху адпачыў.

— Я ўжо нібы крыху адпачываў пасля матуры.

— Добрав «адпачываў», гэтакі блэгі зрабіўся і белы нібы і крывы ў цябе няма...

Вечарам у хаце ўдавы Эсі быў сапраўдны сьвяточны настрой, хоць гэта быў звычайны будны дзень. Акрамя ханіх і блізкіх родных, як дзядзька Сьцяпан з дзядзінаю, сусед Апанас, баб-

ка Палагея, прышло яшчэ некалькі старабродзкіх гаспадароў у зосіну хату. Гэта-ж першы чалавек з іхняе вёскі сягнуў кудысьці ўвось, як нішто дагэтуль, дык як-жа не паглядзець на яго, ці зьмяніўся, ці не заганырыўся. Андрэй апавядаў аб настаўніках, аб экзамінах, аб сваіх сяброх і гэтая здавалася-б простая гутарка, так зацікавіла ўсіх, што нават бабка Палагея, у якое язык спыняўся толькі нанач, і тая слухала ўважна, каб не прапусьціць ніводнага слова і толькі час-ад-часу прыгаворвала сама сабе: «Вось як!», «Бачыш ты яго!», «Выглядала быццам ў хату павеў нейкі нябачны подых сьвежага паветра і людзі, якія задыхаліся да гэтага часу, удахлі яго з прагнасьцю і насалодаю. Крок упярод іхняга блзкага роднага яны перажывалі так, быццам самі яго зрабілі і захапляліся гэтым больш чым сам Андрэй. А найбольш цешыліся тым, што ён як быў, так і астаўся іхнім. Позна вечарам пачалі гаварыць аб найбліжэйшай дарозе ў Налібакі, тады Андрэй маўчаў, слова перанялі старэйшыя.

А. Жменя

Духовы голад

Ужо грэцкі паэт Гомэр казаў у «Одысэі», што «усе людзі маюць голад Бога», а хрысьціянскі філёзаф Тэртуліян (160-230) цвярдзіў, што «душа чалавека з прыроды хрысьціянская». У нашых часох, калі зьявіліся ваяючыя бязбожныя арганізацыі, калі цэлыя дзяржавы ўвялі бязбожныя дзяржаўныя сыстэмы, і прынеслі з сабою шмат цяжкіх, прынеслі так-жа нязлічаныя доказы на тое, як глыбокае ёсьць у людзкой душы жаданьне лучнасьці з сваім Сатварыцелем.

Між пісьменьнікаў зьдзіўна факт: чым больш хтосьці бязбожны, тым больш закранае ў сваіх творах Бога; відаць ён мусіць шмат гаварыць іншым супраць Бога, каб загнушыць голас свае душы, якая яму гаворыць аб Богу. З гэтага гледзішча было нямала глыбока ўзрушачых здарэньняў, калі ў гадох 1939-42 спаткаліся беларусы з усходняе часткі нашае бацькаўшчыны з сваімі суродзічамі з заходняе часткі. Вось дзьве сапраўдныя падзеі з тых часоў, якіх аўтар гэтых радкоў быў навочным сьведкаю.

На пачатку 1940 г. у адной з дзесяцігодкаў рухавага акруговага гораду Ё. зьявіўся новы настаўнік. Зьмена настаўнікаў — самая звычайная падзея ў савецкім жыцьці і дзеля гэтага на яе нішто не зьярнуў ніякае асаблівае ўвагі, хіба за выняткам энкавэдыстаў.

Ньвы настаўнік атрымаў памешканьне ў доме, дзе ўжо было шмат савецкіх служачых. Ягоньмі

суседзьмі былі: дырэктар дзесяцігодкі з аднаго боку і ваенны пракурор з другога боку. У далейшых пакоях жылі: заўхоз аднае сямігодкі і настаўніца з тае-ж школы. У суседнім большым доме жыло каля дзесятка розных высокіх савецкіх урадоўцаў, як: дырэктар облторгу, раённы аграном, некалькі служачых з дзяржбанку, з чыгункі і інш.

Усе гэтыя людзі спатыкаліся з сабою рэдка і паводля савецкага звычайу былі маламоўнымі, дзеля гэтага і ведалі сябе вельмі мала. Але жаночая цікавасьць усюды астаецца цёрная сваёй удачы. Маці настаўніцы з сямігодкі, якая ўставала звычайна вельмі рана, аднойчы была моцна зьдзіўлена, калі заўважыла, што новы настаўнік з дзесяцігодкі ўстае раней за яе. Гэта яшчэ было-б нічога, але некалькі дзён пасля бабуся, як яе агульна называлі, зьнохала, што з пакою настаўніка пахла васьковымі сьвечкамі. Тут жаночая цікавасьць ня мела супакою, аж пакуль ня выявіла, што новы настаўнік ёсьць сьвятаром. Праз некалькі дзён жыхары дому глядзелі на настаўніка быццам на нейкае нябачнае дзіва:

— Настаўнік савецкае дзесяцігодкі і сьвятар, як гэта магчыма? — вось тое бясслоўнае пытаньне, якое можна было вычытаць у іхных позірках.

Пасьля такога «адкрыцьця» адносін да настаўніка ня то што не пагоршыліся, але сталіся шмат больш чым прыязныя. Кожны з сужыхароў дому быццам шукаў нагоды, каб перакінуцца некалькімі словамі з настаўнікам і каб зрабіць яму

нейкую прыслугу. Калі аднойчы пасля сьнеданьня настаўнік папрасіў бабуся зрабіць яму бутэрброд, бо ня ня зможа прыйсьці на аб'ед, прысутная пры гэтым жонка пракурора кінулася да шапіка, дзе былі харчы:

— Пазвольце, бабулька, я за вас зраблю гэта.

Падобныя сцэны былі даволі частымі. Калі нельга было чагосьці зрабіць для таго «настаўніка», дык проста хацелі хоць паглядзець на яго і ў тым позірку была такая смага душы, да крыштальначыстае крыніцы духовага жыцця, якое ня зможа заглушыць ніякі тэрор. Няраз у сьвятару яны хацелі бачыць штосьці большае, чым ён быў у сапраўднасьці.

Жыццё йшло так некалькі тыдняў. Аж аднаго дня бабуся ціха ўвайшла ў пакой «настаўніка» і пасля кароткага ўступу запыталася ледва чутным голасам:

— Ці можаце вы, войчанька, ахрысьціць дзеці пракурора?

— Чаму-ж не, калі ён згодзен.

— Згодзен, а як-жа. Заўтра якраз выхадны дзень...

Арганізацыя «контрэвалюцыйнага акту» — хрышчэньня дзяцей быццам зраділа ў адну сям'ю ўсю жаночую частку жыхароў дому. Дзесь нават знікла жаночая языкатасьць і па-над ўсё запанавала жаданьне зрабіць дабро людзкой душы, уславіць Бога.

У назначаны час зрабілася ў доме нязвычайна ціха і спакойна. Пракурор, узяўшы пад руку жонку, пайшоў на «прагулку», а дзеці, сьвятосна апаненыя, асталіся дома. Як толькі за пракурорам зачыніліся дзьверы, кумы ўжо былі на мейсцы, а з пакою настаўніка выйшаў сапраўдны сьвятар, як потым казалі бабуся. Завхоз і бабуся кінуліся яму да рук і пакінулі ха іх некалькі гарачых кропляў. Дзеці ня зводзілі вачэй з «дзядзюшкі» ў нязвычайнай вопратцы. Калі вада пацякла па галаву ў новахрышчанага раба Божая Мікалая, той хацеў быў заплакаць, але тут-жа яго супакоіла хрышчоная маці:

— Ня плач, дзетка, ты ўжо хрысьціянін і каталік.

Затое меншая раба Божая Вера адплакала і за сябе і за брата.

Праз якое паўгадзіны пасля хрышчэньня пракурор з жонкай вярнуліся з прагулкі і ўсе хатнія заселі за сытна застаўленым сталом спраўляць хрысьціны.

— — —

Некалькі дзён пасля першага хросту падобным спосабам ахрышчана дзеці чугуначніка ў суседнім доме. Але там на пачастунку пасля хрышчэньня быў дырэктар «облторгу», які перад тым часта спаткаўся з «настаўнікам» каля радыёапарату падчас вячэрніх паведамленьняў і ця-

пер быў моцна здзіўлены, што ягоны добры знаёмы ёсьць каталікім сьвятаром.

Пасля такога выяўленьня штовечара, выслушаўшы апошнія весткі савецкага радыё, пачыналася гутарка між сьвятаром і дырэтарам. Дырэктар кончыў Маскоўскі Унівэрсытэт, нейкую ваенную школу і да таго прайшоў курсы палітграмы, дык савецкі бязбожны дух быў прышчэпланы яму не абы як, і вось цяпер ён, стрэннушы чалавека зусім адменнага сьветапагляду, ня мог вытрываць, каб не распачаць гутарку на самую далкатную тэму: Бога і рэлігіі. Тыя гутаркі «настаўніка» з дырэктарам мелі нешта асаблівае. Гэта ня былі дыспуты, але сапраўдныя шчырыя гутаркі. І калі яны пачыналіся, а пачыналіся яны праз два тыдні амаль штовечара, дык усе жыхары дому стараліся быць пры іх і проста замяняліся ў слух. Інжынер аграном звычайна садзіўся дзесь у кутку і курыў люшкку, ўрадоўшы дзяржбанку адчынялі дзьверы свайго пакою і садзіліся каля самых дзвярэй — найчасцей так, каб іх ня было відаць, а іхняя маці нечым займалася ў кухні, дзевыеры ў якую ніколі не зачыняліся, чыгуначнікі кожны раз мянялі мейсцы, толькі жонка дырэктара з пяцігадоваю дочкаю чамусьці выходзіла ў свой пакой і там зачынялася.

У тых гутарках парушалася шмат тэмаў. Цяжка іх усе нават пералічыць. Найбольш што прыцягвала і паланіла слухачоў дык гэта быў спакойны прыязны тон і добрае знаньне абодвумі суб'яднікамі парушаных пытаньняў. Усе аргументы супраць рэлігіі, якія выказваў дырэктар, сьвятар разьбіваў так ясна і асноўна, што дырэктар, каб сябе не кампрамітаваць, стараўся пераходзіць на іншыя тэмы. Але калі ў далейшым не пачуў супраць сябе ніводнага зьневажачага слова, стаўся больш шчыры і часам пасля асабліва ўдалага выяўленьня недарэчнасьці дыялектычнага матэрыялізму, дырэктар сам кепкаваў над сабою, выклікаючы агульны сьброўскі сьмех прысутных.

Апошняя гутарка між імі, хоць і закранала ня вельмі цікавую тэму, але сталася найбольш цікаваю ў сваім заканчэньні.

Неяк няўпрыцям для самых суб'яднікаў гутарка з эканамічнае тэмы пераскочыла на каталіцкіх місіянароў.

— Вось возьмеце: місіянары, місіі — прыгожыя словы для замыльваньня вачэй наўным, — гаварыў ажыўлена дырэктар — а ў сапраўднасьці дык гэта-ж слугі капіталістычных дзяржаваў для ўмацаваньня экспатацыі калаяніяльных краінаў.

Госпад не жадае ад нас, каб мы дуб зразалі складанчыкам. Калі Ён жадае ад нас вялікіх учынкаў, тады мы знаходзім ў сабе такую сілу, аб якой раней нават і не дадумоўваліся.

Р. М.

— Слугі, гэта праўда — спакойна адказваў сьвятар — але не капіталістычных дзяржаваў, бо яны працуюць наперадусім для дзяржавы Богае і ўсё дзеля гэтага ахвяроўваюць.

— Але хіба-ж яны стаўшыся сьвятарамі не перастаюць быць патрыётамі?

— Пэўна што не перастаюць. Патрыётамі яны зразумела астаюцца і часта нават стаюцца большымі чым сьвецкія людзі, але не спалучаюць свайго патрыятызму з капіталістычным ладам, хоць гэта нікому не забаронена як прыватнае перакананьне.

— Добра, а як-жа па вашаму назваць паводзіны італьянскіх місіянароў у абісінскай вайне, іхнія шпіцляваньне і выкраданьне плянаў?

— Выясніць можна проста, што калі-б нават і сапраўды было супрацоўніцтва італьянскіх місіянароў з войскамі Мусалініага, дык гэта было-б супрацоўніцтва не з капіталістамі, а з фашыстамі — гэта адно, а другое — ведаецца самі, што няма правіла без выняткаў. Вы вось у радэх камуністычнае патрыі колькі мелі розных зраднікаў, якіх выкідалі падчас чыстак, дык чаму ў радэх каталіцкіх сьвятароў ня можа быць нягодных людзей?! А па трэцяе — ведаецца, што ў часе вайны пад сьвятарскую вопратку хаваюцца розныя шпіёны і агэнты і Бог ведае хто. Магчыма вы чулі, што ў прыродзе ёсьць цікавае зьвішча, якое называецца мімэтызм. Распаўсюджана яно між слабых і безбаронных жывёлаў, якія вонкава прыймаюць форму мацнейшых і добра азброеных жывёлаў; напрыклад некаторыя віды мухаў маюць вонкавы выгляд васаў і праз гэта маюць менш ворагаў. Штосьці падобнае робяць прадстаўнікі дачаснае ўлады і ваенныя агэнты, калі змушаны шукаць больш надзейнае ахароны — тады няраз апранаюць вопратку місіянароў, нясьведама пказваючы такімі паводзінамі веліч сьвятарскага і асабліва місіянерскага стану. Нават і камуністычныя дзяржы часам апранаюцца ў сьвятарскую вопратку.

— Ну, гэта толькі на вельмі кароткі час.

— Ня важна на які час, важна што такія факты здараюцца і ўсе яны сьведчаць аб велічы сьвятарскага стану.

— А хіба вы думаеце, што змагары за камунізм ня маюць велічных постацяў?! Колькі іх ахвяравала сваё жыццё за свае ідэалы і колькі цяпер працуюць з поўным самазапярэчаньнем!

— Бязумоўна яны маюць сваю веліч, але між імі і каталіцкімі місіянарамі ёсьць істотная розніца . . .

На хвіліну гутарка спынілася. У пакой убегла дачушка дырэктара, ускочыла яму на калені, адною рукою яна абняла яго за шыю, а другою намагалася пачаставаць бацьку пячэнем.

— Пакуштай, бацька, ты адно пакуштай, якое яно смачнае.

— Добра, вельмі смачнае, але ты, дачушка сядзі ціха. — І зьвяртаючыся да сьвятара, прадаўжаў. — Якая-ж тая розніца?

— Розніцаў ёсьць некалькі. Каталіцкія місіянары йдуць на місіі зусім дабравольна і без задняе думкі здабыць сабе славу ці почасьці. Спанаваю да гэтае працы, маецца на ўвагу найважнейшая спанука, ёсьць не якісьці людзкі загад, але загад Божы: «Ідзецца навучайце ўсе народы». Выконваюць гэты загад з поўным самазапярэчаньнем, складаючы на аўтар разам з бяскроўнаю ахвяраю ўсе свае найдалікатнейшыя людзкія пачуцьці, ахвяроўваючы сябе самых. Вам хіба ня трэба тлумачыць, што каталіцкія сьвятары гэта людзі, як і ўсе людзі. У іх сэрцах, як у сэрцы кожнага нармальнага здаровага чалавека тліцца заўсёднае жаданьне, мець тую дробныя хвіліны шчасьця, якія прыносяць любячае сэрца блізкае асобы, сямейнае цяпло; аднак міма гэтага яны ўсё жыццё астаюцца бязжэнінымі. Вам вось прыемна пасьля цэладзеннае працы слухаць шчэ-бят роднага дзіцяці, адчуваць цяпло сямейнага вогнішча. Каталіцкія сьвятары маюць так-жа такія жаданьні, аднак дзеля любові Бога і бліжняга ахвяроўваюць усё гэта так мілае і жаданае для збаўленьня людзкіх душ...

Пры апошніх сьловах сьвятар значна ажывіўся, а дырэктар наадварот, адною рукою прытуліў мацней дачушку, а другою пачаў распраўляць свае валасы. Відаць было, што словы сьвятара трапілі ў нейкае асабліва чулае мейсца і зрабілі большае ўражэньне чым найбольш праектуючыя доказы.

— Вось гэтага я ня ведаў ... я мушу падумаць аб гэтым, — гаварыў дырэктар, ня глядзячы на нікога.

Настала хвіліна моўчанкі. Аграном устаў з свайго кутка і накіраваўся да выхаду. Прайходзячы каля дырэктара, заўважыў:

— Падумай яшчэ аб тым, што кожны нармальны чалавек, калі ня ўблытаецца па вушы ў нейкую брудную твань, астаецца богашукальнікам, толькі ня ўсе шукаюць Бога там, дзе трэба.

Больш дырэктар ня сустракаўся з сьвятаром, але ад таго вечару стаў маламоўным і па некалькі тыднях выехаў у няведамым кірунку. Сьвятар так-жа нядоўга аставаўся ў горадзе.

Т. Малько

Да Бога ёсьць толькі дарогаў, колькі ёсьць людзей.

П. Л. Сімэр

Праўды не схаваеш

Ужо 38 гадоў бальшавіцкая ўлада вядзе змаганьне з рэлігіяй. За гэты час выдана тысячы бязбожных кнігаў, выдавалася дзесяткі бязбожных часопісаў мільённым тыражом, чыталіся нязьлічаныя бязбожныя даклады, у школах усё прадметы выкладаліся і выкладаюцца ў ваяўнічым бязбожным духу, вялося «страшэннае адміністрацыйнае прасьледаваньне духавенства і вернікаў, зачыняліся і руйнаваліся сьвятыні — і міма гэтага ўсяго цяпер, як і калісь савецкая прэса часта наракае на жывучасьць рэлігіі і на розныя недахопы ў бязбожнай прапагандзе.

У імя чаго вялася і вядзецца ўся бязбожная прапаганда? Бязбожнікі кажуць быццам у імя поступу і навукі. Але недарэчнасьць такога цьверджаньня аж лішне ясная, каб яе можна было схаваць нават у савецкай жудаснай атмасфэры хлусьні. Ніякая прапаганда ня можа зьмяніць таго факту, што сапраўды перадавыя вучоныя і калісь і цяпер у аграмаднай большасьці былі і ёсьць веруючымі людзьмі, а сучасная навукка адкрывае усё новыя факты на карысьць згоднасьці навукі і рэлігіі. Усё гэта вельмі недаспадобы бальшавіцкім бязбожным агітатарам і яны замест таго, каб шчыра успрыняць праўду, ад пару гадоў вядуць агідную лаянку супраць сапраўднае навукі. Як звычайна, усё што для іх няпрыемнае, бальшавікі старуюцца закрыць ад народу, да гэтага яны карыстаюцца слоўным круцельствам: пад словам «перадавая навукка», яны прызнаюць толькі дыялектычны матэрыялізм, а «перадавымі вучонымі» прызнаюць толькі сваіх вучоных, сапраўдных-жа вучоных ганьбяць у найбольш агідны спосаб. І вось гэтае ганьбленьне сапраўднае навукі ёсьць найлепшым выявам тоўнага банкруцтва бязбожнае прапаганды.

У савецкай прэсе ад пару гадоў зьявілася шмат нападаў на заходнеэўрапейскіх вучоных за іхнюю рэлігійнасьць. Няма патрэбы пераказваць усяе гэтае пісаніны, абмяжуемся толькі тым, што нас найбольш цікавіць; тым што адносна закраенае тэмы піша савецкая беларуская прэса. «Звязда» з 11. IV. 1952 г. у артыкуле праф. Баскіна «Філясофскія цемрашалы на службе амэрыканскага імперыялізму» выказвае абурэньне на амэрыканскіх вучоных за тое, што «займаюцца скрытай або адкрытай прапагандай тэалягічнага цемрашалства». Тая-ж газета з 12 сакавіка 1952 г. у артыкуле праф. Канстанцінава «Аб значэньні вваючага матэрыялізма» між іншым кажа: «Буржуазія і яе вучоныя лякеі ў профэсарскіх мантыях ставяць буржуазную навукку на службу рэлігіі і папоўшчыне». У тым-жа дусе, але яшчэ больш выразна піша В. Разін у той-жа газэце з 1-га ліпеня 1952 г. у артыкуле «Матэрыяльнасьць сьвету і законамернасьці яго разьвіцьця»: «Ложка

старых паняцьцяў выклікала замьшаньне сярод фізікаў і прывяла некаторых з іх у балота ідэалізма... Лідэр амэрыканскіх пэрсаналістаў Флюэлінг заяўляе, што Бог — вышэйшая асоба».

У той-жа газэце 16. IV. 1953 г. А. Карлюк у артыкуле ««Фізычныя» ідэалісты ворагі сапраўднае навукі» ватадае на амэрыканскіх і ангельскіх вучоных за тое, што яны будучы вучонымі «ісправіліся ў рупары рэлігійнае прапаганды». У 1954 г. Акад. Нав. БССР выдала кнігу таго-ж Карлюка ў расейскай мове «Реакционная сущность «физического» идеализма», якую самая-ж бальшавіцкая прапаганда назвала «Незадачная книга по философским вопросам физики» («Советская Белоруссия» 1. 2. 1954).

Больш яшчэ чым тэарэтычна-навуковыя пытаньні цікавіць бальшавікоў практычна-сацыяльныя пытаньні. І тут савецкая бязбожная прапаганда лютуе ад абурэньня на каталіцкі сацыяльны рух. Тая-ж «Звязда» з 8 кастрычніка 1953 г. апублікавала артыкул праф. Гагарына «Маразм сучаснай амэрыканска-англійскай буржуазнай сацыялёгіі», у якім для большае эфэктунасьці і баламуцтва мяшае праўду з фальшам, лаянку з навуковай тэрміналёгіяй. Асабліва востра аўтар накідаецца на хрысьціянскіх сацыялістаў і Ватыкан. Мошна жападабаецца бальшавіком, што «Другія ідэолёгі імперыялізма аб'яўляюць адзінай рухаючай сілай гісторыі — Бога» (Трэба мець на ўвазе, што бальшавікі называюць «імперыялістамі» усіх тых, што выступаюць супраць сапраўднага расейскага імперыялізму).

Ува ўсёй сваёй бязбожнай прапагандзе бальшавіцкія агітатары да гэтага часу цьвярдзілі, быццам іхняя «навука» выясьніла, або вось-вось выясьніць усё тайны прыроды. Цяпер-жа, калі асягненьні навукі і адкрыцьці ўсьцяж збольшваюцца, ганьрысты тон бязбожнае прапаганды часам зьніжаецца і зьяўляюцца нясьмелыя прызнаньні, што з выясьненьнямі ня ўсё ў парадку. Так А. Масэвіч у артыкуле «Аб паходжаньні зямлі і іншых плянэт» («Звязда» 24. 2. 1955) між іншым кажа, што ў іхняй тэорыі аб паходжаньні зямлі і плянэт «ёсьць яшчэ рад істотных цяжкасьцяў, ёсьць многа нявырашаных пытаньняў, над якімі ўзмоцнена працуюць савецкія касмаганісты». І хто можа ведаць, да якіх вынікаў яны дойдуць, калі будуць мець хоць крыху свабоды ў сваіх досьледах?

Наагул сучасная савецкая бязбожная прапаганда дае нязьлічаныя доказы, што самая-ж бязбожныя верхаводы і агітатары бачаць фальшывасьць сваіх цьверджаньняў, але ня хочуць успрыняць праўды праз сваю засьлепленасьць і хвараблівую гордасьць. Аднак праўда, як аліва, раней ці пазьней, але выплыве наверх.

НА РЭЛІГІЙНАЙ НІВЕ

ЁСЬЦЬ НАТУРАЛЬНАЕ ПРАВА ДЛЯ ЁСІХ ЛЮДЗЕЙ І НАРОДАЎ.

Сябры Цэнтру Міжнароднага Аб'яднання і Супрацоўніцтва мелі сёлета ў кастрычніку сваю чарговую зборку ў Рыме, пасля якога былі прыняты Сьвяцейшым Айцом Піем XII на спецыяльнай аўдыенцыі. Прамова Сусьветнага Архірэя да сяброў Цэнтру мае вялікае значэньне для ўсіх людзей і перадусім тых, што займаюць адказныя становішчы. Сьвяцейшы Айцец у сваёй прамове падчыркнуў, што «першым пастулятам усякае пацыфікацыйнае акцыі ёсьць прызнаньне прыроднага права, якое забавязвае ўсіх людзей і ўсе народы». Такімі натуральнымі правамі ёсьць: «права на існаваньне, права на карыстаньне з ​​земскіх добраў для захаваньня жыцьця, права рэспэкту добрага імені свайго народу, права разьвіцьця і пашырэння народу». Самая-ж пацыфікацыйная дзейнасьць павінна апірацца на добразычлівасьці і любові. Толькі любоў можа апланаваць нацыянальны эгаізм і прынесці ў сьвет мір. Да любові і добразычлівасьці мусіць яшчэ дайсьці праўда. Тады ўсе народы сьвету пойдунь да сапраўднага пааднаньня.

ЗЬЯЎЛЕНЬНЕ ІСУСА ХРЫСТА СЬВЯЦЕЙШАМУ АЙЦУ.

Уся перыядычная прэса вольнага сьвету ў сьнежныя месяцы падала вестку аб тым, што падчас цяжкага хваробы Сьвяцейшага Айца Пія XII у найбольш крытычны дзень хваробы 2.XII.1954 г. яму зьявіўся Хрыстос. Ніякіх аб'яўленьняў пад час зьяўленьня ня было, але яно прынясло хуткае аздараўленьне Сьвяцейшага Айца.

ЦАРКВА І ЦЫВІЛІЗАЦЫЯ.

Францускія Тьдні Каталіцкіх Інтэлектуалістаў ужо сталіся традыцыяю. Сёлета такі Тьдзень адбыўся ў Парыжу 13-20 лістапада на агульную тэму «Царква і цывілізацыя». Усе закраненыя тэмы былі апрацаваны зьяўленьнямі і глыбока, вылікаючы вялікае зацікаўленьне ў шырокіх кругах парыжан. Вялікія саль Мютюалітэ штодня была запоўнена слухачамі.

500-ЫЯ ЎГОДКІ РЭГАБІЛІТАЦЫІ СЬВ. ЖАННЫ Д'АРК.

Доля вялікіх сьвятых часта была вельмі зьменнаю. Жыдоўскіх прарокаў забівалі сама-ж жыды і хрысьціянскіх сьвятых вельмі часта мучылі і забівалі, як злачынцаў, іхныя-ж суродзічы. Так было і з сьв. Жаннаю з Арк. Яе суд францускіх біскупаў у 1431 г. засудзіў на спаленьне, як ведзьму. Толькі ў 1456 г. на просьбу маці сьв. Жанны адбыўся ў Парыжу рэабілітацыйны суд біскупаў, пасля якога распачаўся бэатыфікацыйны, потым кананічны працэс, які кончыўся толькі ў 1920 г. Сёлета ў парыскай катэдры Нотр Дам, дзе 500 гадоў таму адбываўся рэабілітацыйны працэс, адбываліся вялікія ўрачыстасьці для ўшанаваньня сьв. Жанны, якая зьяўляецца адною з ​​патронкаў Францыі.

РАСАВАЯ ЗМАГАНЬНЕ.

У некаторых штатах ЗША яшчэ глыбока закарэнены расавыя ўлярэджаньні, і ня раз даюць сябе мошны адчуваць у грамадзкім і рэлігійным жыцьці. Напрыклад у Новым Орлеане, калі ў парахвію сьв. Цэцыліі быў назначаны чорны сьвятар, дык знайшлася група парахвіян — ачмурэлых белых расістаў, якія не дапусьцілі сьвятара адпраўляць у сьвятыні Службу Божую. У адказ на такія ўчынкі парахвіян, якія сваімі паводзінамі, сваёю расаваю варажнечаю ганьбяць імя хрысьціянства, мяйсцовы біскуп Я. Э. Руммель кіннуў інтэрдыкт на парахвію сьв. Цэцыліі, пакуль яе парахвіяне не зразумеюць, асноўных праўдаў хрысьціянства, што Хрыстос прынёс збаўленьне для ўсіх людзей, за ўсіх аднолькава праліў сваю кроў, усе мы зьяўляемся братамі ў Хрысьце, таму для хрысьціян ня можа быць ніякіх расавых розьніц.

АЎТАКЕФАЛІЯ НА МАСКОЎСКИ ЛАД.

У Чэхаславацыі да 1949 г. было ўсяго 150.000 праваслаўных. У 1950 г. былі сілаю «навернены» на праваславіе грэка-каталікі — каля 300.000 чалавек. І для гэтага групы людзей за ка-

роткі час было хіратанізавана аж 5 яліскапаў і адзін прысланы проста з Расеі яшчэ ў 1946 г. Разбудаваўшы штучна епархію, Маскоўскі Патрыярх 23.XI.1951 г. абвясціў аўтакефалію Чэхаславацкае Праваслаўнае Царквы і дамагаўся ад Бізантыйскага Патрыярха прызнання тае аўтакефаліі. Але як ў сапраўднасці выглядае аўтакефалія з рук Маскоўскага Патрыярха, выказалі наглядна далейшыя падзеі. У канцы 1955 г. мітрапаліт і галава Чэхаславацкае Прав. Царквы Елевферый Воронцов быў пакліканы ў Маскву і там «зрокся» кіраўніцтва чэхаславацкае Царквы і быў назначаны Ленінградскім мітрапалітам. Таксама быў прыкліканы ў Маскву Прашэўскі яп. Алексей Дзхтаров (быўшы царскі паліцэйскі ў Пярме) і назначаны кіраўніком Віленскае епархіі. Цяпер Чэхаславацкая Прав. Царква асталася без кіраўніка.

ПАСЬЛЯ 11-І ГОД ТУРМЫ.

«Журнал Мос. Патр.» быў каратка зацёміў, што ў чэрвені 1955 г. якісьці арх. Сімон тымчасова назначаецца кіраўніком Днепрапятроўскае епархіі, а ў Нр. 11 таго-ж часопісу зьявілася зацёмка ў хроніцы: «Назначыць часова кіруючага Днепрапятроўскаю епархіюю арх. Сімона (Іваноўскага) архіепіскапам Вінніцкім і Брацлаўскім». Прозьвішча архіепіскапа кажа што гутарка йдзе аб калішнім ерарху Украінскае Аўтаномнае Царквы што ў гадох 1942/44 займаў Чарнігаўскую епархію і астаўся на бацькаўчыне ды быў арыштаваны бальшавікамі ў 1944 г. і сасланы ў Краснаярскі край. У 1951 г. была нават зьявілася вестка ў некаторых украінскіх газэтах, што ён памёр на ссыльцы. Аб тым дзе быў арх. Сімон да гэтага часу «Ж.М.П.» нічога ня кажа, як ня кажа аб долі іншых ерархаў, што былі арыштаваны разам з ім.

МНОГАЗНАЧНАЕ ПРЫЗНАНЬНЕ.

Маскоўскі патр. Аляксей, перадаючы архіерэйскі жэст новапастаўленаму яп. Сяргею, што некаторы час быў у Палестыне і Бэрліне, а потым

стаўся манахам, між іншым казаў: «Мы знаём э гісторыі Царквы, што былі сьвятаслужыцелі, якія бяз шчырасьці і увагі прынялі дар ласкі, гэтую асьвячающую заруку, што ім перадавалася ў сьв. Тайне, і не захавалі яго цэлым і непашкоджаным. Гэта прывяло шматлікіх да таго, што яны адступіліся ад праўды, страцілі Божы страх і іх асабістае жыцьцё сталася нягодным іхняга прызначаньня. І ў нас, у нашай Царкве, мы былі сьведкамі нават адпаданьня ад Царквы шматлікіх слабых духам сьвятаслужыцеляў, якія ня трэлі дару Божага, адкінулі ласку і пасаромілі добрае імя сьлужыцеля Божае Царквы. Я гавару аб гэтым жалюгодным зьявішчы дзеля таго, каб напамінь пастырам Царквы аб іх абавязку грэць Божы дар». Гэта першы раз Маскоўскі Патрыярх адважыўся на такое прызнаньне.

НОВЫЯ БІСКУПЫ Ў ЛЕТУВЕ.

Афіцыйная савецкая агенцыя ТАСС паведаміла з Масквы, што 11-га верасьня ў панявежаскай катэдры адзіны летувіскі біскуп на волі. Я. Э. Казімер Палтарокас высьвяціў двух новых каталіцкіх біскупаў: Я. Э. Пятра Назіяліса для Тэльшанскае дыяцэзіі і Я. Э. Юлія Стэнавічыюса для Сьвеныцьянаў. Тая-ж агенцыя зазначыла, што сьвячаньні адбыліся згодна з адпаведнымі інструкцыямі з Ватыкану.

ПРАСЬЛЕДАВАНЬНЕ КАТАЛІЦЫЗМУ Ў КІТАІ ТРывае далей.

У Кітаю апошнім часам узмоцніліся арышты тых нешматлікіх ерархаў і сьвятароў, якія яшчэ аставаліся на волі. На пачатку верасьня (у ноч з 8 на 9) ў Шанхаю арыштована Я. Э. Цьют-Пэн-Мэй шанхайскага біскупа, яго сакратара, усіх парахаў шасьці шанхайскіх каталіцкіх паравіяў і амаль усіх прафэсароў сэмінары — разам 22 сьвятароў. Да таго між 8 і 20 верасьня арыштована каля 300 больш актыўных вернікаў. Арышты суправаджаліся вострымі супрацькаталіцкімі нападамі камуністычнае прэсы.

НА МІЖНАРОДНАЙ ІВІЕ

● Між 12-15 верасьня адбываўся ў Кэнігштайне каля Франкфурту пяты міжнародны кангрэс «Царквы ў бядзе» («Kirche in Not») на агуль-

ную тэму «Бальшавізм, як эрзаірэлігія». Названая тэма была асьветлена шырока і ўсебакова спецыялістамі навукоўцамі. Акрамя таго прадстаўнікі ўсіх нацыянальных групаў, якія ўдзельнічалі

ў Кангрэсе, мелі кароткія паведамленьні аб становішчы рэлігіі ў сваіх краінах. Ад імя беларусаў выступаў галоўны беларускі душпастыр у Нямеччыне а. Уладыслаў Салавей.

● За кароткі час свайго існаваньня т. зв. **Парыскі Блэк** стаўся даволі ведамаю арганізацыяю, якая паволі разрастаецца. Між 7-12 кастрычніка ў Мюнхэне прадстаўнікі народаў, удзельнікаў Парыскага Блёку, мелі сваю чарговую канфэрэнцыю, на якой прынята новы статут і выбрана кіраўнічыя органы, Старшынстваваў на Канфэрэнцыі беларускі прадстаўнік.

● У Ольдэнбургскай акрузе Нямеччыны ёсьць яшчэ цімала чужынцаў. Стараньнем ІМКА 26 кастрычніка ў Ольдэнбурзе быў наладжаны «**Вечар нацыянальнасьцяў**», на якім разам з прадстаўнікамі ад: беларусаў, латышоў, летувісаў, палякаў, расейцаў і эстонцаў выступалі так-жа ангельцы і немцы. Выступленьне ведамага беларускага кампазітара А. Карповіча агульна ацэнена як вельмі ўдалае і рэпрэзэнтатыўнае.

БАЦЬКАЎШЧЫНА

Перамяшчэньне савецкіх праваслаўных епархаў

Уканцы 1955 г. загадам Маскоўскага Патрыярха вікарны менскі япіскап Мітрафан перанесены ў Арол. Гэткім чынам на ўсю БССР астаўся зноў толькі адзін савецкі епарх мітр. Піцірым. Пустуючая ад 1952 г. Віленская праваслаўная епархія часова даручана яп. Аляксею Дехтярову, які нядаўна быў пакліканы назад у СССР з Чэхаславацкіны.

Дэкада беларускае культуры ў Польшчы

Ад 30 верасьня ў Варшаве і большых польскіх гарадох адбываліся беларускія канцэрты, прадстаўленьні і выступы беларускіх пісьменьнікаў з БССР, шырока рэкламаваныя ў прэсе і радыё, як дэкада беларускае культуры.

Зноў класы і касты

Каставасьць сучасных савецкіх вярховаў ужо, відаць, перарасла нават найбольш дзівосныя формы, якія ведамыя былі да гэтага часу ў сьвеце і савецкія пісьменьнікі атрымалі заданьні, весці з імі барацьбу. Ар. Маўзон між іншым у драме «У ціхім завулку» мае такі дыялёг на гэтую тэму:

Таяна Андрэяўна: Вось, вось... як падумаю, што Ляначка паедзе адсюль ды пакахае там якога-небудзь студэнта — **учарашняга калгасыніка, ці рабочага**. — у мяне валасы дыбам.

Эзуіцкі касцёл у Пінску. Від з рынку ў 1939 г.

Зарудны (сьмяючыся): Бач ты... А сама каго пакажала.

Таяна Андрэяўна: Тады час быў іншы...

Савецкае школьніцтва

У 1955 г. скончыла ў БССР дзесяцігодкі 51,352 чалавекі, але з іх 15,000 пайшло ў фабрыкі і калгасы. Такія мерапрыемствы савецкае школьнае палітыкі выклікаюць вялікае незадавальненьне ў радох моладзі і таму савецкі ўрад распачаў фармальны поход супраць моладзі. У мінулым годзе яе масава вывозілі на цаліну ў Казахстан, сёлета вывозяць у Сібір і ў Донбас. А з другога боку савецкая прэса атрымала баявую задачу ўслаўляць тых дзесяціклясьнікаў, якія працуюць на фабрыках і ў калгасах. На гэтую тэму зьявіліся шматлікія артыкулы ў савецкіх беларускіх пэрыёдыках. «Звяззда» з 22. X. 55 хвіліца: «Амаль у цэнтры Віцебску знайходзіцца завод электравымяральных прыладаў. Ён пабудаваны нядаўна і рахуецца адным з самых малых прадпрыемстваў нашае рэспублікі. Калектыў гэтага заводу ў асноўным складаецца з моладзі, якая скончыла сярэднюю школу». У іншым нумары з 22. XII тая-ж газета ўслаўляе камсамолку Ніну Касько, якая «ў мінулым годзе скончыла Казлоўшчынскую сярэднюю школу і засталася працаваць зьвеньнявой у свайой роднай салгасарцэлі», дабілася вялікіх посьпехаў і за кароткі час атрымала сем тысяч лістоў з пахваламі. Маляды пісьменьнік Т. Хадкевіч піша для ліянераў ў «Бярэзны» Нр. 12, як ён радаваўся, убачыўшы на заводзе дзесяціклясьнікаў і дадае: «Я шмат сустракаў... на заводах, фабрыках, новабудовлях, і ў вёсцы — у калгасах і МТС юнакоў і дзяўчат, нядаўных школьнікаў, якія, ня цураючыся любой працы, знайходзяць у ёй нявычарпальныя магчымасьці для выяўленьня сваіх здольнасьцяў, радасьці, хараства, сваеасаблівую пазію, шукаць і адкрываюць новае».

Уся гэтая напорная кампанія апраўдваецца патрэбаю належнага узгадавання моладзі, каб з савецкіх школаў ня выходзілі звычкеныя беларучкі і гультай. Аргумент — зусім слушны, але ў сапраўднасьці ёсць іншая прычына, якая выклікае ўсю гэтую кампанію і аб якой ні словам не заікнецца савецкая прэса, бо ёю ёсць жаданьне савецкіх верхаводаў зарэзерваваць для свайго патомства цёплыя мейсцы, а калгаснікам і работнікам абмежаваць выхад з вёсак і фабрыкаў.

Зьмяншэньне ВНУ і скарачэньне штатаў

У мінулыя гады пры кожнай нагодзе беларуская савецкая прапаганда называла лік вышэй-

шых навуковых устаноў у БССР — іх мела быць 30. Сёлета ў ніводным артыкуле аб школьніцтве не падавалася колькасці вышэйшых навучальных устаноў. Прычыну такое моўчанкі можна было выясьніць толькі ў канцы году, калі ў газэтах падаваліся абвесткі аб наборы студэнтаў на новы акадэмічны год. І вось выявілася, што чатыры педагагічныя інстытуты зьліквідована ў зьвязку з ліквідацыяю вобласьцяў. Прынагодна даведваемся, што ў некаторых ВНУ пачалося скарачэньне штатаў. Напрыклад «Советская Беларусь» з 25. XII у фэльетоне «За чашкой чая» апавядае аб бясчынствах, якія творэцца пры скарачэньне навуковых кадраў у Беларускам Дзяржаўным Унівэрсытэце.

Краявіды Палесься. Піна летам.

Бязбожная прапаганда

Апошнім часам у савецкай прэсе артыкулы з бязбожнаю прапагандаю і справаздачы аб бязбожных лекцыях зьяўляліся радчэй як перш і з гэтае нагоды «Советская Белоруссия» з 20. X. у перадавіцы міжвольна зрабіла важнае прызнаньне, што ўся бязбожная прапаганда ў Беларусі ёсьць штучнаю кароткачасоваю кампаніяю. Яна піша: «Важнае места ў ідэалогічнай рабоце займае атэістычная прапаганда. Шматлікія партыйныя арганізацыі дапушчаюць вялікую памылку, ператвараючы яе ў кароткачасовую кампанію. Кроўны абавязак партыйных арганізацыяў — штодзённа займацца прапагандаю матэрыялістычнага сьвета-пгляду». Камэнтары да гэтага прызнанья лішнія.

АУСТРАЛІЯ

Беларуская школа ў Мэльбурне

Сёлета адчынена ў Мэльбурне першую беларускую пачатковую школу ў Аўстраліі. У ёй навучаецца 25 дзяцей пад кіраўніцтвам настаўніка А. Жураўлевіча. Дай, Божа, больш такіх беларускіх устаноў на эміграцыі!

БЭЛЬГІЯ

Другія адведзіны Я. Эм. Кард. Тіссэрана беларускіх студэнтаў

Інтернацыянальны Цэнтр Агульнае Дзяляк-талёгіі пры Лювэнскім Унівэрсытэце выдаў сёлета два вялікія томы працаў і артыкулаў Я. Эм. кардынала Тіссэрана. Перадача твораў высока шануюнаму аўтару мела ўрачысты характар і адбылася 28 лістапада ў вялікай унівэрсытэцкай сале. На наступны дзень дастойны госьць наведаў Дом беларускіх студэнтаў, гасьцінна вітаны сябрамі Бэльгійска-Беларускага Камітэту і беларускімі студэнтамі.

Абсальвэнты

У 1955 г. шасьціх беларускіх студэнтаў закончылі свае студыі ў Лювэнскім Унівэрсытэце і абаранілі магістэрскія дыплёмныя працы: Аршоў Мікола — мгр. камэрцыйных і фінансавых навук, Галоўка Мікола — мгр. агранамічных навук, Савёнак Зора — мгр. хэмічных навук, Цімафейчык Тодар — мгр. палітычных і адміністрацыйных навук, Шчэнько Васіль — мгр. палітычных і адміністрацыйных навук, Ягоўдзік Мікола — мгр. палітычных і сацыяльных навук. Да таго леташні абсальвэнт Вітаўт Кіпель абараніў дакторскую працу з выдатным вынікам. Новыя маладыя кад-

ры інтэлігэнцыі, хоць яны і нешматлікія, але ў эміграцыйных умовах зьяўляюцца вялікім і паважным здабыткам для беларусаў. Прыспарай, Божа, у далейшай працы новым абсальвэнтам!

ІТАЛІЯ

Новы беларускі сьвятар

Сёлета сапраўды вынятковы год для беларускае эміграцыі — ужо другі беларус атрымаў сьвятарскія сьвячаньні — гэта айцец Янка Садкоўскі. Ягоны жыцьцёвы шлях меў нямала цяжкіх перашкодаў. Нарадзіўся 15 ліпеня 1926 г. у Залужы Стаўпецкага павету. Першую асьвету атрымаў у роднай вёсцы. Ваенныя падзеі на некаторы час навуку перарвалі. У гадох 1942/45 прайшоў рады беларускае маладняцкае арганізацыі, потым рады андэрсаўскае арміі і знайшоўся ў Лёндане. У 1948 г. здаў матуральны экзамін пры Лёнданскім унівэрсытэце і паехаў у Рым здабываць духоўную асьвету. Там філізафічны факультэт скончыў у дамініканскім Унівэрсытэце — Анжэлікум, а на багастоўскі факультэт перайшоў у Грэгорыяnum. Атрымаўшы ад Апостальскага Візітатара для беларусаў інжардынацыю ў Менскае біскупства, быў высьвячаны 17 сьнежня 1955 г. у капліцы Францускае Калегіі Я. Э. Рэнатам Фонтэнэль — віцэстаршынёю Галоўнае Рады для папярэньня веры.

Айцец Я. Садкоўскі у далейшым мае намер спецыялізавацца ў бібліійных студыях. Пажадаем яму плённае працы.

ФРАНЦЫЯ

10-годзьдзе АБРФ

У лістападзе 1955 г. споўнілася 10 гадоў існаваньня Аб'яднаньня Беларускіх Работнікаў у Францыі як Беларускае Сэкцыі Францускага Сындыкату Хрысьціянскіх Работнікаў. Гэтую дату беларуская калёнія ў Францыі азначыла 13 лістапада. Раніцаю таго дня была адпраўлена ўрачыстая Служба Божая. Сябры Аб'яднаньня і госьці запойнілі беларускую капліцу ў царкве Сан Сюльпіс. Беларускае сьвята ўшанаваў сваёю прысутнасьцю амбасадар францускага ўраду для апекі над эмігрантамі і ўцекачамі Сп. Геру.

Папалудні ў вялікай сале Францускага Хрысьціянскага Сындыкату адбылася ўрачыстая Акадэмія з адпаведнаю для гэтае нагоды праграмаю. Кіраўнікі АБРФ і госьці ў сваіх выступленьнях слухна падчырквалі значэньне праробленае працы і выказвалі пажаданьні далейшых посьпехаў у арганізацыйным жыцьці. Пасьля Акадэміі адбылося гасьціннае прыняцьце.

УГОДКІ СЛУЦКАГА ЧЫНУ

Ува ўсіх краінах рассялення беларускае эміграцыі адбылося больш або менш урачыстае ўшанаванне 35-ых угодкаў Слуцкага Паўстання. Гэтае традыцыйнае святаванне сведчыць, што вытрываласць беларускага народу ў змаганні за сваю незалежнасць ня слабне.

АРГАНІЗАЦЫЙНАЕ ЖЫЦЦЁ

Усе больш актыўныя беларускія нацыянальныя арганізацыі на эміграцыі мелі свае гадавыя зборкі з справаздачамі і перавыбарамі ўправаў, але дзеля вялікага апазынення, з якім выходзіць гэты нумар часопісу, не ўспамінаем аб іх, як і аб іншых фактах, апублікаваных іншымі газетамі і часопісамі.

КНІГІ, ПРЫСЛАНЫЯ ДЛЯ ВОДЗЫВУ

(Працяг з вокладкі 2-ога.)

Я. Юхнавец. Шпрах моўкінасьці. Вершы. Нью Ёрк 1955, стар. 48, f. 8°. Выданне Уладзімера Пелясы.

Мікола Куліксвіч, Беларускія песенны зборнік. Выпуск першы. Абрадавыя беларускія сьпевы і гульні: Калядныя, Веснавыя й Купальскія. Кліўлянд 1954, стар. 72, f. 8°. Выданне Згуртаваньня Беларускае Моладзі ў Амэрыцы.

Мікола Куліновіч, Беларускія песенны зборнік. Выпуск пяты. Патрыятычныя беларускія сьпевы для хору. Кліўлянд 1955, стар. 71, f. 8°. Выданне Згуртаваньня Беларускае Моладзі ў Амэрыцы.

Валоціч Мікола, Беларускае народнае ткацтва і яго зьнішчэньне бальшавікамі. Выданне (рататарнае) Інстытуту для Вывучэньня Гіст. і Культ. СССР. Мюнхен 1955, стар. 199 + XIV.

Святая Тереса ім. Младзца Іисуса, Повесть об

одной душе, ею самою написанная. Издание «Соль Земли». Abbeville 1955, f. 12° стар. 343.

V Конференция Института по изучению истории и культуры СССР. Доклады и дискуссии. Мюнхен 1955, f. 8°, стар. 304.

VI Конференция Института по изучению СССР. Задачи и методы изучения СССР. Доклады и дискуссии. Мюнхен 1955, f. 8°, стар. 147.

Проф. д-р Александр Архимович, Селекция и семеноводство сахарной свеклы в СССР. Мюнхен 1954, f. 8°, стар. 175. Издание Инст. по изучению СССР.

Б. Яковлев, Концентрационные лагеры СССР. Мюнхен 1955, f. 8°, стар. 256. Издание Института по изучению СССР.

Р. Трахо, Северный Кавказ как здравница СССР. Мюнхен 1955, f. 8°, стар. 74. Издание Института по изучению СССР.

Проф. А. Филипов, Научный социализм и наука об обществе. Мюнхен 1955, f. 8°, стар. 160. Издание Института по изучению СССР.

Часлаў Будзька, Кніжка аб Івашку Гарнастаю. Том першы. 1955, f. 8°, стар. 423. Выданне аўтара.

Vladimir Seduro, The Byelorussian Theater and Drama. Edited by Edgar H. Lehrman. Research Program of the USSR, New York 1955, star. 519, f. 8°.

Sviataja Evanelija i Apostalskija Dzei. Pierakłaŭ i paŭdaŭ vyjaśnieŭni ks. dr. Piotr Tatarynovic. Rym 1954, f. 8°, star. 636,

Baron Michel de Taube, L'Empereur Paul I. de Russie grand maître de l'Ordre de Malte et son «Grand prieuré Russe» de l'Ordre de Saint-Jean-de-Jerusalem. Paris 1955, f. 8°, star. 71.

З беларускае народнае мудрасьці

Ажаницца — ня ўпасьці; ня ўстанеш, не атрасешся.

Ані да рады, ані да звады. Нікудышні.

Апёкся малаком, дзьмухае на воду.

Арханёлы сьпяваюць, добрых дзетак зьывваюць, у неба іх саджаюць, Бога там выхваляюць. Ня плач маці та дзіцяці, не наракай на Бога, трэба і анёлам памога. Суцяшэньне пасья сьмерці дзіцяці.

Аснова кенска, але майстар добры, як патрэцца будзе добра. Дрэнная жонка, ці слуга пад добраю рукою мужа, ці гаспадар паправіцца.

Атаўка сёну прыбаўка, да ня ўмеў скасіць Саўка. А тпруцькі, бо пераскочу!... А кыш, бо ўпаду! Першае кажа дзяўчына перад замужжам, стрэнуўшы цяля, а другое — тасья замужжа,

стрэнуўшы курыцу. Насьмешка.

Ахвота горш няволі.

Баба многа знае, толькі мала праўды кажа.

Баба сьлязой, а мужык гарбом працуюць.

Баба хітрэй за чорта.

Бабе хоць з жыгала, дык ёй усё мала. Аб заздрасьці.

Багатага за варотамі сустракаюць, а ад беднага дзьверы зачыняюць.

Багатаму красьці, а старому маніць не падабае.

Багаты грошы зьбірае, а чорт машыну гатуе.

Багатыр ад бабацьця гіне.

Багаты смачна есьць, да блага сьпіць.

Багацтва раздымае, а галота нагінае.

Баліць мая галава, што чужая старана.

Балмошная матка, балмошнае (разбэшчанае) і дзіцятка.

Абразкі з жыцця

НЯВЕДАМЫ СЬВЯТЫ.

Адзін місіянар з Родэзіі апавядае ў сваіх ўспамінах, што адзін з ягоных парахвіянаў нэграў моцна хацеў стацца сьвятаром, але дзеля свае беднасьці ня меў магчымасьці атрымаць падрыхтоўчую асьвету. Вось-жа пайшоў на тры гады ў капальню медзі і там працаваў у вельмі цяжкім і нездаровым мейсцы, але добра зарабляў.

Па трых гадох меў грошы для аплаты навукі, але быў нявылячальна хворы. Аднак не наракаў на сваю долю і пастанавіў аддаць рэшту свайго жыцця для прыдбання двух сьвятароў. Заробленыя грошы аддаў аднаму студэнту багаслову, а сам пайшоў зноў у капальню, каб зарабіць на ўтрыманьне яшчэ аднаго студэнта. Ахвярны нэгр сёньня ўжо ня жыве — памёр пасля другога трыгодзьдзя ў капальні, але за ягоныя грошы ўжо адзін студэнт скончыў багасловію і высьвячаны на сьвятара, а другі студ'юе.

СУМЛЕНЬНЕ ЗАГАВАРЫЛА.

Малодшы лейтэнант менскага НКВД Вячаслаў Ануфрыеў жарстока распраўляўся з беларусамі, растрэльваючы іх у Сьляпянскім лесе каля Менску. Потым сам трапіў у няласку свайго начальства. Вясною 1935 г. ён ужо быў у Марынскай турме ў Сібіры і там захварэў на сухоты. Адночы ён гаварыў Ул. Дудзіцкаму: «Моцна пакараў мяне Бог за сьляпянскія душы ... ляжыць там ня менш дзесьці тысячаў».

ДЗЕЯНЬНЕ ПРЫКЛАДУ.

Лёрд Пэтэрборо быў ведамы як вялікі розум, але невялікі хрысьціянін. Адночы ён гасьпяваў у французскага архібіскупа з Камбрэ Францішка Фэнэлёна (1651-1715), шырокаведамага з свайго красамоўства і пабожнага жыцця.

Разьвітваючыся з Фэнэлёнам Пэтэрборо казаў:

— Калі-б я пабыў у вас даўжэй, дык-бы стаўся добрым хрысьціянінам хоць і наперакор самому сабе.

СЬВЯТАСЬЦЬ ДЗЕЙНІЧАЕ І НА РАЗБОЊКАЎ.

Адночы сьв. Ян Канты (1390-1437) вяртаўся позна вечарам з прыгароднае вёскі ў Кракаў. Дарога йшла праз лес. Раптам з прыдарожных кустоў выскачыла некалькі разбойнікаў з крыкам:

— Давай ўсе грошы, якія маеш пры сабе, бо інакш сьмерць!

— Сьмерці я не баюся — спакойна адказаў сьвяты — бо я ў Божых руках, але каб вас

стрымаць ад грэшнага ўчынку, аддаю вам ўсё, што маю з сабою. — Пры гэтых словах ён аддаў ім капшук з грашыма.

— Пабажыся, што больш ня маеш нічога! — дамагаўся яшчэ галоўны разбойнік.

— Госпад Бог мне сьведок, што аддаў вам усё, што меў, — адказаў сьвяты.

Разбойнікі пабеглі ў лес, а сьвяты Ян пасьпяшыў дамоў, дзякуючы Богу, што шчасьліва скончылася небясьпечная прыгода. Па хвіліне ён улажыў руку ў кішэню і знайшоў там грош, які прыпадкам у яго астаўся. Стурбаваны, што мімаволі сказаў няпраўду, борзда павярнуўся туды, куды пабеглі разбойнікі і доўга шукаў іхняга кодла. Калі-ж знайшоў, зьвярнуўся да іх лагодным словам:

— Даруйце мне, што я мімаволі схлусіў. Вось астаўся ў мяня яшчэ адзін грош, возьмеце і яго.

Такая праўдамоўнасьць і справяднасьць да глыбіні душы ўзрушыла разбойнікаў, яны кінуліся на калені перад сьвятым, вярнулі яму забраныя грошы і прасілі, каб маліўся Богу за іхныя грэшныя душы.

НАЙБОЛЬШЫ ДУРАНЬ.

У сярэднявечных часоў быў звычай, што багатыя паны і магнаты мелі ў сябе блазнаў, заданьнем якіх было разьвесцяць паноў. Звычайна блазнамі былі людзі быццам прыдуркаватыя. Часта аднак пад прыкрыцьцём прыдуркаватасьці блазнамі былі людзі разумныя і вострыя на язык, яны выкарыстоўвалі сваё становішча, каб сказаць праўду ў вочы.

Адзін нягодны магнат, пачуўшы ад свайго блазна некалькі няпрыемных дакораў, даў яму сукаваты кол, кажучы пры тым:

— Мусіш заўсёды насіць з сабою гэты кол, пакуль ня знойдзеш дурнейшага за сябе. Як знойдзеш такога, дык яму перадасі.

Некалькі гадоў пасля гэтага здарэньня магнат цяжка захварэў і паклікаў да сябе блазна ды кажа:

— Хутка я цябе пакіну.

— Куды-ж ты пойдзеш? — пытае блазан.

— На той сьвет.

— А калі адтуль вярнешся, за месяц?

— Не!

— За год?

— Не вярнуся ніколі!

— Ніколі!? А як-жа ты падрыхтаваўся, каб быць шчасьлівым на тым сьвеце?

— Зусім не падрыхтаваўся.

— Калі так — кажа блазан — дык бяры ад мяне гэты сукаваты кол, бо я яшчэ ня сутракаў такога вялікага дурня як ты.

З Ъ М Е С Т

а. Леў — Духовае азбраенне	1
А. Крылевіч — Сьвяты Аўрам Смаленскі	3
а. Л. Гарошка — Прычыны паліянізацыі на Беларусі	6
а. Л. Гарошка — Айцец Адам Станкевіч	16
а. П. Шалей — Апшнія гады жыцця ўладкі Андрэя Цікоты..	20
А. Жменя — Парог за парогам	20
Т. Малько — Духовы голад	23
А. Л. — Праўды не схаваеш	26
На рэлігійнай ніве	27
Беларуская хроніка	28
З беларускае народнае мудрасьці	32
Прысланыя ў рэдакцыю пэрыёдыкі і кнігі	**
Абразкі з жыцця	**